

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Vztahy NATO-Rusko

Neorealismus a jeho realistické alternativy

Michal Průša

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

Vztahy NATO-Rusko

Neorealismus a jeho realistické alternativy

Michal Průša

Vedoucí práce:

PhDr. Pavel Hlaváček, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce PhDr. Pavlu Hlaváčkovi, Ph.D. za podnětnou spolupráci, rady a projevenou trpělivost při jejich udílení.

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Realistické přístupy v mezinárodních vztazích	6
2.1	Klasický realismus.....	9
2.1.1	Klasický realismus a proměna ruské strategie vůči NATO.....	11
2.2	Waltzovský neorealismus	13
2.3	Defenzivní realismus – teorie rovnováhy hrozeb	16
2.3.1	Teorie rovnováhy hrozeb a proměna ruské strategie vůči NATO.....	18
2.4	Ofenzivní realismus	20
2.5	Ofenzivní realismus a proměna ruské strategie vůči NATO.....	22
2.6	Neoklasický realismus.....	23
2.6.1	Neoklasický realismus a proměna ruské strategie vůči NATO ...	27
3	Analýza vztahu NATO – Rusko za vlády Vladimira Putina.....	29
3.1	Vztahy NATO-Rusko – současný stav.....	29
3.2	Zahraniční politika Ruska a role Vladimira Putina	31
3.2.1	Politický systém Ruska ve vztahu k zahraniční politice	35
3.2.2	Putin a vnímání NATO.....	38
3.2.3	Strategická kultura Ruské federace	42
3.2.4	Ideologie	44
3.3	Percepce hrozby a NATO	46
3.3.1	NATO jako zdroj vnější hrozby za vlády Putina	48
3.3.2	Alianční strategie Ruska v kontextu hrozby NATO	50

3.3.3	Rusko a státy blízkého zahraničí	51
3.3.4	Ofenzivní schopnosti NATO	60
3.4	Ofenzivní záměry	62
3.4.1	Rusko jako velmoc v novém tisíciletí	63
3.4.2	Ruská zahraniční politika v praxi – případ Sýrie	66
4	Ruská zahraniční politika v kontextu realistických teoretických přístupů.....	68
4.1	Klasický realismus.....	68
4.2	Teorie rovnováhy hrozeb.....	71
4.3	Ofenzivní realismus	73
4.4	Neoklasický realismus.....	75
5	Závěr	78
6	Seznam literatury a zdrojů	82
6.1	Internetové zdroje.....	88
7	Resumé	93

1 ÚVOD

V současné době dochází k zásadní proměně vztahů mezi Severoatlantickou aliancí (NATO) a Ruskou federací. Tato proměna, která se projevila pozastavením praktické spolupráce civilního a vojenského sektoru mezi NATO a Ruskem, byla důsledkem ukrajinské krize, zejména pak anexe Krymu v roce 2014. Nicméně již po zániku Sovětského svazu lze v průběhu institucionalizace vzájemných vztahů pozorovat určité předpoklady, jež mají potenciál vyvolat zásadní rozpory mezi představiteli obou stran. V současnosti členské státy NATO opakovaně vyjádřily obavu z ruských intervencí do zemí bývalého Sovětského svazu. V reakci na ruskou agresi vůči prozápadně orientovaným postsovětským státům posilují členské státy NATO bezpečnostní aktivity na tzv. „východním křídle“ Aliance – v Pobaltí. Tyto obavy se však objevují i na ruské straně. Důkazem je nově upravená Strategie národní bezpečnosti Ruské federace, schválená prezidentem Vladimírem Putinem v prosinci roku 2015, kde je poprvé NATO nazýváno „hrozbou“ pro ruské národní zájmy. Vzniká tedy otázka, proč se tak děje, jaké jsou příčiny rostoucího konfliktního potenciálu mezi NATO a Ruskem, a jaké mohou být důsledky takové proměny vzájemných vztahů?

Při pohledu do diskursu této problematiky lze spatřit četné a rozporuplné názory. V rámci teoretické debaty mezinárodních vztahů bývá střet zájmů mezi Ruskem a Severoatlantickou aliancí často interpretován z realistických, či neorealistických pozic. Především ruská zahraničněpolitická strategie je ze strany členů NATO často ztotožňována s konceptem rovnováhy moci. Americký, často liberální pohled kritizující charakter ruské zahraniční politiky, odkazuje na Putinovu expanzionistickou politiku, snahu o obnovu impéria, či – v souladu s principy rovnováhy moci – snahu o demonstraci svého velmocenského statusu a

posílení svého geopolitického postavení ve světě. Tyto faktory se také reálně odrážejí v implementaci politických rozhodnutí na půdě Severoatlantické aliance.¹

Kritici ruských mezinárodních aktivit v této souvislosti často skloňují jeho imperiální minulost a hledají v ní klíč pro dnešní zahraniční politiku, ještě přesněji pak zahraniční politiku Vladimira Putina. Například americký senátor John McCain uvedl, že prezident Putin svými **neoimperiálními ambicemi** a agresivním chováním Ruska usiluje o návrat ke studené válce (McCain 2015). Bývalý ředitel Ústřední zpravodajské služby Spojených států (CIA) – James Woolsey označil Ruskou federaci za říši, která usiluje o územní expanzi, a kritizoval Obamovu administrativu za neochotu držet Rusko zkrátka. Woolsey přirovnal Putina k jistému farmáři, který kdysi řekl Abrahamu Lincolnovi, že „není chamtivý po půdě, pouze chtěl půdu, která přiléhala k té jeho“ (Bell 2015). V souvislosti s osobností Vladimira Putina, jeho domácí i zahraniční politikou, se rovněž rozvinula debata o jeho ideologii. Fareed Zakaria hovoří o tzv. **putinismu** jako ideologickém směru, který se staví nepřátelsky vůči moderním západním hodnotám, právům jedince a internacionalismu.² Principy takovéto ideologie představují podle Zakarii obecně nebezpečný trend pro existenci liberálních demokracií. Putinův imperialismus bývá v západních kruzích často spojován s vyšším důrazem na ruskou národní identitu, která je odkazem historicky, kulturně, ale i nábožensky definované civilizace obývající Ruskou říši. Putin se tak stává patriotickým obhájcem ruských zájmů doma a ochráncem početných ruských etnických skupin rozptýlených v zahraničí na území bývalého Sovětského svazu. Obraz této unikátní svébytné ruské civilizace vychází z ideologického směru neo-urasianismu, jehož stoupenec, Alexandr Dugin, je vlivným myslitelem, formující Putinovu zahraničněpolitickou strategii.

¹ Generální tajemník NATO Jens Stoltenberg zdůvodnil nedávné rozhodnutí o posílení východoevropské základny o další alianční vojska ruskou rozpínavostí, vojenským budováním ruské sféry vlivu a vyzbrojováním svých strategických oblastí od Arktidy, Pobaltí, přes Černé moře až do Středomoří.

² Zakaria nevidí putinismus jako příčinu jeho popularity, jelikož populárním byl Putin již dříve. Nicméně tato ideologie Putinovi napomáhá jeho popularitu udržovat (Zakaria 2014). [7f2f110c6265_story.html?utm_term=.8fc306f3238f](https://www.washingtonpost.com/news/energy-environment/wp/2014/07/27/f2f110c6265_story.html?utm_term=.8fc306f3238f).

Je však nutné také akceptovat ruský pohled, který odráží vnímání geopolitické reality NATO. Důsledkem těchto rozdílných pohledů je, že v současné době dochází u představitelů Ruska k faktickému zásadnímu obratu v postoji vůči tomuto vojenskému paktu a NATO je otevřeně definováno jako „hrozba“ pro národní zájmy Ruské federace, neboť je od roku 2015 takto explicitně označeno v ruské Národní bezpečnostní strategii.

Lze tedy zaznamenat široký prostor pro interpretaci Ruska, coby imperialistické, protizápadní a antiliberální mocnosti, které však samo zároveň označuje NATO jako hrozbu pro svou národní bezpečnost. Tyto rozpory se staly impulsem pro cíl mé práce – objasnění ruské strategie vůči NATO. Domnívám se, že označení ruské zahraniční politiky západními představiteli za imperiální a expanzivní je zavádějící. Pokud na ruskou zahraniční politiku nahlédnu z realistických pozic, je možné se domnívat, že jde o racionální vyústění ruské zahraniční politiky, jejíž primární strategií je vyvažování hrozby v podobě expanzivní politiky Západu. Pokládám si proto otázku, jaké jsou skutečné příčiny změny ruské strategie vůči NATO? Co stojí za označením Severoatlantické aliance „hrozbou“ pro národní bezpečnost Ruské federace, která má za následek současnou kvalitativní proměnu vzájemných vztahů? Je možné tuto změnu teoreticky objasnit? A která z realistických teorií potom nejlépe odráží současnou proměnu? Je možné pomocí teoretického východiska s nejvyšší vypovídající hodnotou uchopit pouze ruský postoj vůči NATO, nebo jej lze chápat jako přístup schopný identifikovat širší principy současné zahraniční politiky Ruska?

Protiruské a imperialisticky motivované konotace vztahované k ruské zahraniční politice se pokusím objasnit pomocí tezí vycházejících z širšího pojetí realistické školy. Ve svém výzkumu se proto zaměřuji na identifikaci proměny vztahu NATO-Rusko pomocí teoretických konceptů, které se opírají o realistický základ.

Z pohledu klasického realismu bývá vztah NATO-Rusko, přesněji vzájemné střety zájmů, obhajovány snahou o územní a mocenskou expanzi Ruské federace. V rámci neorealismu lze současnou roztržku ve vztahu NATO-Rusko interpretovat jednak jako příklad preventivní expanzivní strategie aktéra v mezinárodním systému, s úsilím o dosažení hegemonie, ale rovněž jako defenzivní strategii, jež se zaměřuje na vyvažování hrozby. Domnívám se, že právě tato teorie nejlépe vystihuje současnou situaci. Optikou neoklasického realismu lze současnou proměnu vnímat jako revizionistické snahy Ruska, vyvolané faktory nacházejícími se uvnitř Ruské federace, a které mají vliv na tvorbu preferencí ruských národních zájmů.

Práce se proto zabývá proměnou ruské zahraniční politiky jako jedné perspektivy současné podoby vzájemného vztahu mezi Ruskem a Severoatlantickou aliancí, přičemž cílem je identifikovat příčiny, na jejichž základě se současná zahraniční politika Ruské federace mění. Pomocí teoretických konceptů realistické školy analyzuji klíčové oblasti, jež podle západního diskursu ovlivňují chování Ruska v mezinárodním prostředí. Mezi zkoumané oblasti současné proměny vzájemných vztahů řadím vůdčí a ideologickou **roli prezidenta Vladimira Putina, expanzivní záměry Ruska** a otázku bezpečnosti – neboli **percepce hrozby** ve vztahu k národní bezpečnosti Ruské federace tak, jak jsou interpretovány západními kritiky ale také samotným Ruskem, a z jejichž analýzy hodlám vyvodit faktické příčiny proměny ruské strategie vůči NATO.

Metodologicky je práce koncipována jako kvalitativní analýza vztahu NATO-Rusko. Z hlediska časového vymezení je výzkum zaměřen na období Putinova režimu, respektive od nástupu Putina do funkce prezidenta Ruské federace v roce 2000 po současnost. Právě ruský politický režim a s ním spojený ideologický směr nazývaný putinismus, jsou totiž vyzdvihovány coby příčiny soudobého ekonomického a mocenského rozmachu Ruska, zároveň jsou ale

označovány jako příčiny imperialistických snah o znovunabytí ruského vlivu v postsovětské oblasti.

Práce je rozdělena do čtyř částí. Ve druhé kapitole se zabývám teoretickou částí, přičemž obsahem této kapitoly je představení realistického paradigmatu v rámci oboru mezinárodních vztahů, rovněž zdůvodňuji relevanci výběru tohoto ideového směru a uvádím koncepty, s jejichž pomocí analyticky uchopím ruskou zahraniční politiku. Ve třetí – empirické – části mapuji současnou zahraniční politiku Ruska ve vztahu k NATO. V této části analyzuji výše uvedené klíčové oblasti (roli prezidenta Vladimira Putina, expanzivní záměry Ruska a otázku bezpečnosti – neboli percepci hrozby) jež formují ruskou zahraniční politiku a dokážou poskytnout příčinné vysvětlení kvalitativní proměny tohoto vztahu, včetně základních rysů nové strategie Ruska, a vytvářím tak empirický základ, na nějž budu v následující části aplikovat teoretické přístupy. Ve čtvrté kapitole budu zjištěná empirická data aplikovat na vybrané teorie a vyhodnotím jejich relevanci. Ve čtvrté, závěrečné části pak sumarizuji svá zjištění a zodpovím výzkumné otázky.

2 REALISTICKÉ PŘÍSTUPY V MEZINÁRODNÍCH VZTAZÍCH

Cílem této kapitoly je uvedení realismu jako obecné myšlenkové tradice v politických vědách a interpretace konceptů, jež se vyvinuly v průběhu vlastního vývoje a rozvoje jejich vzájemných odlišností, neboť tento směr tvoří teoretický základ pro mou práci. V první části se zaměřuji na vymezení základních definičních znaků realistického směru jako takového. Následně interpretuji teorie klasického realismu, strukturálního realismu a neoklasického realismu, kde se soustředím na identifikaci specifických znaků, jimiž se tyto teorie rozlišují.

Realismus je možné charakterizovat spíše jako obecnou myšlenkovou orientaci, či filozofický směr bez explicitních premis a principů, jež se v průběhu vývoje oboru mezinárodních vztahů rozšiřoval o nové teoretické modifikace. Nicméně jedná se o velmi vlivný ideový proud s dominantním postavením v rámci výše zmíněného vědního oboru (Müller 2005: 24). Myšlenky, které položily základ realistickému přístupu, se objevily v dávné historii a jejich počátky lze vysledovat již v antických dobách, v díle *Dějiny peloponéské války* řeckého historika Thukydida, či v pozdějších dobách – v novověku, u italského diplomata Nicoló Machiavelliho a jeho díle *Vladař*. Do historického výčtu myšlenkových přispěvatelů realismu ale patří například i Thomas Hobbes, či Jean-Jacques Rousseau (Müller 2005: 27 – 28).

V rámci obecného pojetí je nicméně možné určit i některé společné a základní předpoklady realistické tradice. Lobell, Ripsman a Taliaferro (2009: 14) vymezují tři takové principy. Za prvé jde o fakt, že lidské přežití závisí spíše na „skupinovém organizování“ a postoupení své loajality pro vlastní zabezpečení před vnější hrozbou. Proto je realismus, obecně, skupinově orientovaný teoretický směr. Za druhé se jedná o skutečnost, že „politika je trvalý boj“ těchto skupin, usilujících o vlastní zájem, v podmínkách neustálé nejistoty a

nedostatku. A za třetí, „*moc je nutným předpokladem*“ pro zajištění svých cílů, bez ohledu na jejich charakter.

Realistické paradigma je řadou autorů členěno do různorodých kategorií. Jako nejužitečnější se jeví dělení podle tematického, či historického klíče, přičemž obě se vzájemně opírají o historický vývoj. V této práci se zaměřím především na rozdělení tematické, avšak rovněž je dobré zmínit odlišnosti v cílech, které si tyto teorie v oblasti sociálních věd kladou. Jack Donnelly (2000: 11) dělí teoretické přístupy realismu na tzv. **biologický** a **strukturální**. Tyto dvě dimenze zastřešují vývojový posun v pojetí základních realistických premis, přičemž tradiční pojetí spadá do kategorie biologického realismu, jinak nazývaného také „klasický realismus“.

Základním rozlišovacím znakem biologického neboli klasického realismu je důraz na lidskou povahu. Lze konstatovat, že teorie klasického realismu tvoří jádro ideového vývoje tohoto směru a zahrnují všechny přístupy, které nespádají do strukturálního pojetí. Primární oblastí zájmu u klasického realismu je využívání národní moci a zdrojů v mezinárodní politice a oblast zahraniční politiky z perspektivy státníků (Lobell–Ripsman–Taliaferro 2009: 16).

Naopak strukturální realismus je spojován s novodobějším rozvojem realistické školy. Často je také nazýván „neorealismem“ a vyznačuje se svým důrazem na strukturální proměnné, coby základní premisy chápání mezinárodního systému. V současnosti je strukturální realismus dominantním přístupem v disciplíně mezinárodních vztahů a zahrnuje širší spektrum teorií.

Neoklasický realismus je poměrně novým teoretickým přístupem, který spojuje obě kategorie výše popsaného rozdělení. Pro neoklasický realismus je charakteristické, že čerpá jak z teoretických poznatků systémového přístupu strukturálních realistů v podobě anarchického mezinárodního systému s všudypřítomnou nejistotou a s distribucí relativní moci, tak zároveň přijímá premisy v podobě praktické sféry zahraniční politiky a státnictví, čímž se

přiklání k myšlenkám Morgenthaua, Kissingera a dalších klasických realistů (Lobell–Ripsman–Taliaferro 2009: 7).

Každý z těchto teoretických přístupů se navíc také liší ve svém výzkumném záměru. Rámec, jenž vytvořil základy klasickému realismu, by se dal shrnout jako soubor textů od různých autorů (z nichž většina ani nebyli vědci oboru sociálních věd), a který se vyvíjí po 2500 let za různými účely (Lobell–Ripsman–Taliaferro 2009: 16).

Naproti tomu teorie strukturálního realismu má, ve své nejčistší podobě, ambice představovat jednu z velkých teorií v oblasti mezinárodní politiky a pokládá si v tomto směru fundamentální otázky, jako např.: Jaké jsou okolnosti vzniku válek, či jaká je příčina neochoty států ke vzájemné spolupráci. Podle Kolmana (Kolman 2005: 63) lze neorealismus pro svou členitost chápat spíše jako soubor konceptů ležících na společných strukturalistických základech. Tato členitost však nabourává obraz neorealismu, coby velké teorie tím, že zahrnuje teoretické deriváty, které se více zaměřují na zahraniční politiku států, než na obecné zákonitosti politiky v mezinárodním systému.

Teorie neoklasického realismu se řadí do skupiny zahraničněpolitických teorií středního dosahu (Ripsman–Taliaferro–Lobell 2016: IX). Tento přístup kombinuje metodologické aspekty klasického realismu i neorealismu. Spolu s klasickým realismem se přiklání ke zkoumání vzájemností na státní a substátní úrovni, nicméně argumentuje vyšší úrovní metodologické propracovanosti proti klasickým realistům. Teorie neoklasického realismu se proto také zaměřují více na zahraniční politiku států, než na zkoumání a vysvětlování politických zákonitostí na systémové úrovni (Lobell–Ripsman–Taliaferro 2009: 19).

Z výše uvedeného srovnání vyplývá, že se jednotlivé přístupy v rámci realistické tradice liší ve svých výzkumných záměrech i metodologických rozměrech. Domnívám se však, že všechny výše uvedené teorie jsou relevantními přístupy pro můj výzkumný záměr. V uvedené tabulce demonstruji

souvislost mezi stanovenými výzkumnými proměnnými a jednotlivými teoretickými přístupy a poukazují tak na předpokládanou výpovědní hodnotu teorií a jejich schopnost identifikace proměny ruské zahraniční politiky ve vymezeném období (viz Tab. 1). V následující části se proto zaměřuji na definování základních tezí jednotlivých teoretických přístupů a představení jejich klíčových proměnných.

Tab.1. Výzkumné proměnné v předpokládaném vztahu k teoretickým přístupům.

Proměna vztahu NATO-RF	Role Vladimira Putina	Expanzivní záměry RF	Národní bezpečnost RF percepce hrozby
Klasický realismus	x	x	
Ofenzivní realismus		x	x
Defenzivní realismus Rovnováha hrozeb			x
Neoklasický realismus	x		x

2.1 Klasický realismus

Základy pro vymezení klasického realismu, stejně jako zavedení pojmu realismus do oblasti mezinárodních vztahů, položil britský diplomat Edward Hallet Carr svým dílem *Dvacetiletá krize 1919 – 1939*, ve kterém staví realismus do protikladu k utopickému idealismu.³ Nicméně tím, kdo skutečně zformoval jasné obrysy realistické teorie v její původní, klasické podobě, byl až americký akademik a politický teoretik Hans Morgenthau ve svém klíčovém díle *Politika*

³ Studium mezinárodních vztahů se zřetelně etablovalo až na počátku 20. století. První generaci profesionálních studentů vévodily myšlenky idealistů, nazývaných rovněž liberální internacionalisté. Právě tento ideový přístup byl, zejména v důsledku propuknutí první a druhé světové války, příznivci realismu napadán pro svou přílišnou náklonnost k utopickým ideálům (Donnelly 2000: 26).

mezi národy v roce 1948 a je tak považován za skutečného zakladatele realismu jako takového (Müller 2005: 31; 33).

Morgenthau stanovil principy politického realismu, které identifikují chování států v mezinárodním prostředí. Pokud tato pravidla ve stručnosti shrneme, pro pochopení jednání (politiky) států jsou klíčové tyto faktory:

1. Kořeny objektivních zákonů, jimiž se řídí politika, stejně jako společnost jako celek, spočívají v lidské přirozenosti.
2. Hlavním ukazatelem, jímž se řídí mezinárodní politika, je koncept zájmu, který zohledňuje moc neboli mocenský zájem.
3. Moc i zájem se liší jak v čase, tak v prostoru.
4. Obecných morálních pravidel nelze použít k činům, respektive k politikám států.
5. Morální aspirace určitého národa nelze ztotožnit s morálními principy, jimiž se řídí svět.
6. Chápání politiky jako autonomní sféry, která je nezávislá na ostatních oblastech lidských zájmů (Donnelly 2000: 16; Müller 2005: 33 – 34).

Koncept **moci** – tedy schopnost jednoho aktéra ovlivnit vůli aktérů druhých, zpravidla prostřednictvím své vojenské síly v kombinaci s diplomacií – jsou spolu s konceptem **národního zájmu** – objektivně dané skutečnosti v podobě snah o kumulaci moci – klíčovými faktory, které se promítají do mezinárodní politiky. Střety národních zájmů států mají proto nutně charakter hry s nulovým součtem, tudíž platí, že mezinárodní politika je v podstatě neustálým mocenským soupeřením, které se v době míru opírá o **rovnováhu moci**. Rovnováhy moci pak podle Morgenthaua státy dosahují alianční politikou (Drulák 2003: 59).

Teoretickou základnu klasického realismu obohatili také další myšlenkoví přispěvatelé, kteří ji navíc často propojili se zkušenostmi z praxe. Henry

Kissinger, americký diplomat a historik, který působil řadu let jako poradce pro politické špičky ve Spojených státech, vyzdvihoval roli diplomacie při prosazování národních zájmů a vytváření rovnováhy moci v mezinárodním systému. Kissinger vnímal diplomacii jako důležitou součást zahraniční politiky, a tedy i roli jedinců v politickém rozhodování, a to nejen při udržování míru, ale rovněž v případě vypuknutí konfliktu, kde diplomacie slouží jako nástroj ke zmírnění jeho důsledků (Müller 2005: 39).

2.1.1 Klasický realismus a proměna ruské strategie vůči NATO

Předpokladem pro zkoumání zahraniční politiky Ruska skrze optiku klasického realismu je především jeho schopnost zaměřit se na otázku **ruského imperialismu** a zmapovat jej. Pokud se zaměříme na imperialismus v realistickém pojetí v jeho obecné podobě, lze ho podle Morgenthaua (1985: 59) chápat jako politické kroky, které se zaměřují na svržení status quo, respektive na zvrácení mocenských vztahů mezi dvěma nebo více národy.

S ruskou anexí Krymu a následnými otevřenými projevy nepřátelství vůči NATO vyvstává otázka, zda se Kreml neuchyluje k imperialistické zahraniční politice a další teritoriální expanzi. Podle údajů Světové banky dosahovaly výdaje na obranu v roce 2015 až 5% HDP, což je nejvyšší míra v historii Ruské federace (The World Bank 2016). Rusko také často testuje reakce okolních států demonstrací přítomnosti svých vojenských sil – jak vzdušných, tak námořních – zejména pak v prostoru severovýchodních států, v oblasti Baltského moře. Předpokladem pro uchopení současné proměny přístupu Moskvy vůči NATO teorií klasického realismu se tak mohou stát ruské zahraničněpolitické snahy o změnu status quo v rámci současné distribuce moci v Eurasijském regionu.

Vypovídající hodnotu klasického realismu v případě současné ruské proměny charakterizuje i rostoucí **význam státu** v politickém režimu Ruské federace. Putin nastoupil do prezidentského úřadu již v době, kdy byla ústavní

změnou svrchovaná moc nad vládou Ruska dána do rukou prezidenta. Po svém nástupu k moci Putin a Medveděv nadále upevňují svou moc a transformují ruský režim. Ústřední role státu je přitom charakteristickým znakem a jedním z hlavních principů pro klasické realisty. Je proto možné se domnívat, že Putin upevňuje svoji autoritu v politickém režimu, která by mu posléze umožnila prosazovat nákladnou imperialistickou politiku, bez ohledu na domácí opozici z řad politiků i veřejnosti.

Na tyto myšlenky navazují i domněnky, že v ruské zahraniční politice dochází k snahám o mocenský růst, což rovněž odpovídá základním tezím klasického realismu a potvrzuje tak předpoklad, že politika je řízena lidskou přirozeností, jež je od přírody špatná. Někteří výzkumníci, kteří se orientují na ruskou zahraniční politiku, prohlašují, že „Rusko je znovuzrozená velmoc“ (Adelman 2016). Také je poukazováno na nové národní obrození, v němž Západ opět představuje úhlavního nepřitele a jehož myšlenkou je prosazování nového globálního řádu, zohledňujícího ruské národní zájmy (Shevtsova 2007). Tyto změny, které doprovází ruský zahraničněpolitický vývoj, je přitom možné sledovat v novém tisíciletí, s nástupem Vladimira Putina k moci.

Otázkou však je, co stojí za soudobou ruskou zahraničněpolitickým vystupováním? Pokud bychom na ruskou zahraniční politiku pohlédli z úhlu klasického realismu, měli bychom si položit následující otázky. Je zahraniční politika, přesněji řečeno vojenská diplomacie, skutečně odrazem návratu imperialistických cílů Ruské federace, které jsou součástí nově formulované revitalizace národních zájmů, vymezujících se vůči Západu a usilující o změnu globálního řádu? Jsou militarizace Ruska, anexe Krymu, sílící vojenská přítomnost na hranicích pobaltských států, či demonstrace vojenských aktivit v oblastech zájmu motivováno snahami o mocenskou expanzi? Pokud ano, dal by se současný vztah Ruské federace vůči NATO, v souladu s myšlenkami teorie klasického realismu, skutečně považovat za důsledek ruského „neo-imperialismu“.

2.2 Waltzovský neorealismus

Neorealismus, nazývaný též **strukturální realismus**, je v současnosti, v rámci vědního oboru mezinárodních vztahů, považován za jednu z nevlivnějších teorií, rozvíjející realistickou tradici. Nicméně obraz této teorie jako svébytného paradigmatu v mezinárodních vztazích, je zpochybňován a neorealistický směr bývá často přiřazován jako součást širšího realistického směru. Neorealismus, coby paradigma vědní disciplíny mezinárodních vztahů, totiž nelze označit za teorii stojící na jednomyslném základu tvořícím homogenní myšlenkový přístup. Spíše jej lze interpretovat jako skupinu různých teoretických konceptů, jež sdílí společný základ v podobě realistických premis.

Základy neorealismu v podobě společných znaků, jimiž se neorealismus vymezuje vůči širšímu realistickému proudu, položil Kenneth Waltz ve svém díle *Teorie mezinárodní politiky* (Kolman 2005: 64). Základní odlišnost determinující rozdíl mezi realismem a neorealismem v podání Waltzových tezí (Waltz 1979: 100 – 101) přitom tvoří struktura mezinárodního systému, která je utvářena třemi charakteristickými znaky, v podobě organizačního principu, charakteru jednotek v systému a distribuce schopností. Organizačním principem v mezinárodním systému se rozumí neměnné anarchické uspořádání jednotek systému, jelikož zde absentuje nadřazený řád, či vyšší autorita, kterým by se tyto jednotky ve svém chování podřizovaly. **Anarchické prostředí** klade, z hlediska jednání, stejné podmínky na všechny jednotky v systému (Waltz 1979: 88 – 89). Ve druhém definičním znaku – charakteru jednotek, se odráží Waltzův státocentrický přístup, nazírající na **státy** jako **hlavní aktéry**, jelikož právě státy jsou ony jednotky, jejichž interakce formují strukturu mezinárodního systému (Waltz 1979: 95). Charakter jednotek systému v podobě států je shodný a je úzce spjat s realitou anarchického prostředí. Vytváří proto předpoklad, že základním vzorcem pro chování států je **přežití**, čili snaha o zajištění vlastní existence prostřednictvím bezpečnosti (Waltz 1979: 88 – 89). Schopnost států dosahovat své funkce a cíle v mezinárodním systému je odvozována od třetího

definičního znaku – **distribuce schopností**. Distribuce schopností je nerovnoměrná, proměnlivá v čase. Má tak přímý vliv na strukturu systému a v podstatě reflektuje rozložení moci v systému (Waltz 1979: 97).

Pro neorealisty je distribuce schopností klíčovým prvkem a odvíjí se od relativní moci států, jež jsou nuceny shodně usilovat o vlastní přežití. Proto se podle Waltze (1979: 121) socializace jednotek v anarchickém prostředí řídí principem **rovnováhy moci** (*balance of power*). Struktura mezinárodního systému nejenže ovlivňuje vůli států k utváření aliancí, ale také promlouvá do samotné alianční strategie. Pokud státy nemají dostatečné kapacity na vyvažování prostřednictvím vnitřního posilování vlastních vojenských kapacit, uchyluje se k vnějšímu vyvažování v podobě vstupování do aliancí. Alianční politika, podle teorie rovnováhy moci, se řídí dvojí logikou. Mocensky slabší státy se spojí proti silnějšímu státu a v tom případě se jedná o **balancing**. Pokud se státy spojí s mocensky dominantním, pak se jedná o **bandwagoning** (Waltz 1979: 126–127). Logika rovnováhy moci však v podání Waltzovy teorie naráží na své limity tam, kde již pro státy neexistuje hrozba, a tedy důvod pro spojenectví.

Ačkoli je Waltzova strukturální teorie výchozím bodem pro vysvětlení neorealistických pozic v kontextu aliančního jednání, autor usiluje o minimalizaci a úspornost své teorie. Charakteristickým znakem, který Waltz sám zdůrazňuje, je proto záměr teorie o explanaci jevů na úrovni struktury mezinárodního systému a naopak absence redukcionistických snah o vysvětlení jevů na úrovni zahraniční politiky, tedy pochopení jednání na úrovni jednotek systému, neboť jejím účelem je poskytnout obecné explanační východisko pro jevy v rámci mezinárodní politiky a jejich predikci. Sám Waltz svou teorií mezinárodní politiky cílí na schopnost vysvětlit opakující se zákonitosti v rámci systému a ne změny, či jevy na nižších úrovních v podobě jednání států a jejich představitelů (Waltz 1979: 69).

Přehlédnou-li skutečnost, že Waltzova teorie mezinárodní politiky nebyla schopna reagovat na přetrvání Severoatlantické aliance po rozpadu Sovětského bloku, je dle mého názoru možné konstatovat, že není schopna dostatečně výstižně reflektovat současnou změnu ve vztahu NATO-Rusko. Waltzův teoretický koncept, ačkoli je schopen identifikovat změnu rovnováhy moci, je ve své realistické pozici defenzivním přístupem, který však nehledí na subsystémové proměnné a orientuje se pouze na strukturální faktory. Není proto z hlediska analýzy vztahu NATO-Rusko schopen reagovat na další významné aspekty, jež by mohly identifikovat aktuální změnu zahraniční politiky Ruska, respektive její možné příčiny, zejména pak možné revizionistické záměry, ideologie, či geografické proměnné ve vztahu ke klíčovým aktérům, stejně jako existenci vzájemné spolupráce, prostřednictvím v současné míře omezené instituce – Rady NATO-Rusko.

Z tohoto důvodu se pokouším vztah NATO-Rusko uchopit pomocí širšího teoretického přístupu, který by objasnil jednání na úrovni jednotek systémů – států. Waltzovo pojetí struktury mezinárodního systému následně přijala řada dalších badatelů pro výklad vlastních konceptů. Právě v těchto teoriích hledám oporu pro svůj výzkumný cíl. V další části práce se proto zaměřím na dva širší teoretické koncepty, vycházející z neorealistického základu – strukturalismu. V souvislosti s širším pojetím strukturálního realismu lze zahrnout dva teoretické koncepty – teorie **ofenzivního** a **defenzivního realismu**. Tyto teorie představím z pozic jejich předních proponentů. V případě ofenzivního realismu se zaměřím na koncept Johna Mearsheimera a v rámci defenzivního realismu přijímám teoretický přístup Stephena Walta a jeho koncept rovnováhy hrozeb.

Rozdělení realistického směru do jeho ofenzivní a defenzivní podoby je v podstatě pouze oživením rozlišování mezi mocenským chováním na státy usilující o status quo a revizionistické státy v rámci klasického realismu. Nejvyšším pólem defenzivní pozice je přežití a v případě ofenzivních pozic

dominance (Donnelly 2005: 43). Je nutné akceptovat obě pozice, neboť ani jedna z nich nevyklučuje skutečné záměry zahraničněpolitického chování Ruska.

John Mearsheimer stejně jako Stephen Walt, přejímají premisy strukturálního realismu a obhajují tvrzení, že jednání aktérů vychází z povahy neboli ze struktury mezinárodního systému. Oba myslitelé však teorii rozvíjí odlišným směrem, což vede k rozdílným stanoviskům z hlediska jednání aktérů. Mearsheimer (2001: 21) vidí rozdíl mezi ofenzivním a defenzivním realismem ve fundamentální otázce – o jakou míru moci státy usilují? Přesněji řečeno, ofenzivní realisté zdůrazňují potřebu maximalizace své relativní moci, a proto se soustředí na dosažení konečného cíle – hegemonie, to ovšem platí jen za předpokladu nízkých nákladů na její realizaci. Naopak podle defenzivních realistů postačí státům zachovat stávající rozložení sil, jelikož mezinárodní struktura nedává příliš prostoru k novým mocenským ziskům. Zastánci této teorie se tak uchylují k principům vyvažování moci, či hrozby.

2.3 Defenzivní realismus – teorie rovnováhy hrozeb

Rozdělení mezi ofenzivním a defenzivním realismem je ve své podstatě zformováno na základě rozdílnosti chápání dopadů anarchického mezinárodního prostředí. Základní princip vystihující defenzivní realismus by se dal shrnout do tvrzení, že ačkoli mezinárodní systém poskytuje podmínky pro mocenskou expanzi států, tyto tak činí pouze za určitých podmínek. Základním předpokladem je sice anarchický charakter mezinárodního prostředí, nicméně defenzivní realisté zdůrazňují, že na vypuknutí konfliktu, či naopak spolupráci, mají větší vliv **strukturální modifikátory**, spíše než distribuce moci v systému. Jednoduše řečeno, defenzivní realisté se více zabývají vyhodnocováním pravděpodobností vzniku konfliktu. Za strukturální modifikátory lze uvést například geografickou blízkost, ofenzivní či defenzivní schopnosti, či mezinárodní ekonomické tlaky (Taliaferro 2006: 129; 137; Pšeja 2005: 73).

Neorealistické premisy ve spojení s předpoklady defenzivního realismu přejímá Stephen Walt se svým teoretickým konceptem **rovnováhy hrozeb** („*balance of threat*“). Walt se svým přístupem vymezuje proti teorii rovnováhy moci a vysvětluje alianční chování států, jehož primárním důvodem je ohrožení vlastní bezpečnosti, nikoliv distribuce moci v systému (Walt 1987: 5). Tato teorie je z hlediska výzkumu zásadní, neboť je schopna částečně nahlížet přímo na vzájemnou institucionální spolupráci mezi Ruskem a Severoatlantickou aliancí, ale rovněž je schopna uchopit alianční strategii Ruské federace.

Stephen Walt rozděluje alianční chování států do dvou primárních strategií. Jednak se mohou státy spojit v opozici proti aktéru, jenž ztělesňuje zdroj hrozby, a společně této hrozbě čelit strategií vyvažování, tzv. *balancing*. V opačném případě se státy mohou spojit v alianci s nejsilnějším aktérem, který však zároveň představuje tu největší hrozbu. Tuto strategii Walt nazývá *bandwagoning*. Logika každého z těchto dvou aliančních přístupů má dopady na bezpečnostní klima mezi státy. Vyšší míru bezpečnosti poskytuje vyvažování, jelikož svým opozičním potenciálem představuje pro vyzyvatele větší riziko. Naopak méně bezpečný *bandwagoning* otevírá cestu k agresivní zahraniční politice potenciálního hegemona (Walt 1985: 4–5).

Balancing se podle Walta stává relevantní strategií ve chvíli, kdy v mezinárodním prostředí vzniká potenciální hegemon, jehož schopnosti se stávají hrozbou pro přežití států. Zároveň se všechny vstupující státy stávají vlivnými a důležitými partnery koalice. *Bandwagoning* se dá chápat jako určitá forma politiky appeasementu ze strany vstupujících států, které se připojením k nejsilnějšímu státu snaží minimalizovat možnost vlastního napadení z jeho strany, ale také jako vědomý kalkul států, které usilují o zisk z kořisti dominantního státu. Naproti tomu s sebou tato strategie nese úpadek vlivu aliančních spojenců na úkor hegemona (Walt 1985: 5–8).

Podstatou Waltovy teorie je **koncept hrozby**, jenž je chápán v širším rozměru než jen skrze relativní mocenský nárůst. Proto Walt identifikuje čtyři proměnné, které mají vliv na vnímání hrozby: **agregace moci, geografická blízkost, ofenzivní schopnosti a ofenzivní záměry** (Walt 1985: 9). Agregace moci se týká mocenských kapacit státu v obecném realistickém pojetí (populace, materiální zdroje a vojenské a technologické schopnosti). Geografická blízkost předpokládá poměrné zvyšování hrozby s kratší geografickou vzdáleností. Čím blíže se potenciální vyzývatel geograficky nachází, tím větší hrozbu představuje. Ofenzivní schopnosti sice nejsou rovnoměrnou proměnnou, ale její vliv je pro alianční politiku zásadní. Jedná se především o schopnosti a kapacity jednoho aktéra ohrožit suverenitu druhého v rámci přijatelných nákladů. Na jedné straně mohou ofenzivní schopnosti podnítit vznik aliance, avšak mohou vést rovněž k opačné strategii, zejména u států, které bezprostředně hraničí s mocensky dominantním aktérem. Tento faktor spolu s geografickou blízkostí, je schopen vysvětlit sféry vlivu a jejich formování. Poslední proměnnou představují ofenzivní záměry, jež v podstatě představují agresivní vystupování a záměry aktéra vůči vnějšímu prostředí a jsou klíčovým faktorem pro utváření aliance a strategického rozhodování států. Státy, které jsou terčem strategických záměrů agresora, se pravděpodobně stanou jeho obětí, pokud zvolí bandwagoning neboli spojenectví s agresorem. Jediným způsobem pro přežití je proto strategie vyvažování (Walt 1985: 9–11, 1987: 24–25).

2.3.1 Teorie rovnováhy hrozeb a proměna ruské strategie vůči NATO

Defenzivní realisté by současnou změnu zahraniční politiky Ruska zdůvodnili skrze vnímání hrozby na základě určitých strukturálních modifikátorů. Pokud přijmeme základní teze Waltovy teorie vyvažování hrozby jejím vnímání na základě výše uvedených proměnných, je možné stanovit hypotézu, že vlivem mocensko-ofenzivních faktorů a případnými agresivními záměry

Severoatlantické aliance v geograficky přilehlých oblastech Ruska, dochází k proměně zahraniční politiky a strategie vůči NATO.

NATO lze ve vztahu k vnějšímu prostředí chápat jako nezávislého aktéra s nezávislou zahraničněpolitickou strategií, jež je odrazem sdílených hodnot a vizí jejích členů. Je proto relevantní zkoumat zahraniční politiku Ruska skrze koncept hrozby v podobě strategie aktivit NATO. V takovém případě by se dalo podle defenzivních realistů tvrdit, že pozice Ruské federace je, v kontextu teoretických proměnných, vystavena tlaku geografické blízkosti a ofenzivních schopností Aliance, jejíž některé členské státy geograficky přiléhají k Rusku. Zejména pak militarizace, hromadění nejmodernějších zbraní a pořádání rozsáhlých vojenských cvičení v pobaltských státech jsou zásadním faktorem chápání NATO jako hrozby a představují relevantní proměnnou pro takto koncipované teoretické uchopení. Tyto teze jen potvrzují obavy Ruska z případného ukrajinského členství v NATO, jež by rozšířilo mocenské kapacity Aliance na západní hranici Ruska.⁴

Při identifikaci proměny ruského vnímání NATO by se defenzivní realisté zaměřili i na případnou agresivitu záměrů Severoatlantické aliance. Představitelé NATO opakovaně zdůraznili, Aliance nepředstavuje hrozbu pro Ruskou federaci (NATO 2016a). Nicméně z vyjádření ruských vládních představitelů jasně vyplývají rostoucí obavy z rozšiřování a záměrů Aliance. Vladimir Putin ve svém proslulém projevu na Mnichovské bezpečnostní konferenci v roce 2007 naznačil obavy z alianční strategie, když pronesl: *„Myslím, že je zřejmé, že rozšiřování NATO [...] představuje závažnou provokaci, která snižuje míru vzájemné důvěry. A my máme právo se ptát: vůči komu je tato expanze zamýšlena?“* (The Washington Post 2007). Současná debata a vyjasňování názorů v konotacích tzv. „nové studené války“ či „studené války 2.0“ výstižně hovoří o charakteru vzájemného vnímání. Ruský předseda vlády Dmitrij Medveděv označil politiku

⁴ Vladimir Putin otevřeně vyjádřil obavy z aktivit NATO, když prohlásil, že Rusko přijme protiopatření proti expanzi NATO. Obavy ruský prezident zdůvodnil rozhodováním a kroky Severoatlantické aliance. (Reuters 2016).

NATO vůči Rusku za nepřátelskou a neprůhlednou a současné vztahy přirovnal k nové studené válce (Sanchez–Robertson–Melvin 2016).

V rámci teoretického uchopení je proto nutné zaměřit se na koncept hrozby a jejího vnímání a rovněž dopady takového chápání. Ve výzkumné části se proto zaměřuji na strategii a potenciál ofenzivních schopností NATO v Eurasii, v případě expanze NATO do zemí, které se v důsledku politiky otevřených dveří a své geografické blízkosti k Rusku staly předmětem sporu o ruskou bezpečnost. Jmenovitě se jedná o případ sblížení Aliance s Gruzíí a Ukrajinou. Zaměřím se ale také na identifikaci ruské alianční politiky v rámci nové, formální podoby národní bezpečnostní strategie a případně odhalit záměr vytvořit protiváhou západního bloku.

2.4 Ofenzivní realismus

Mearsheimer svou teorií může k výzkumnému záměru přispět zejména díky možnému uchopení revizionistických záměrů Ruské federace a jejich vysvětlení. Jak bylo výše nastíněno, základní tezí ofenzivního realismu je snaha aktérů o **maximalizaci moci** v mezinárodním systému. Opírá se tedy o **hegemonické záměry** států. Pokud máme vymezit základní principy této teorie, v zásadě lze mezi jejími zastánci identifikovat pět klíčových předpokladů, na nichž ofenzivní realismus stojí. Platí, že **mezinárodní systém** je ve smyslu řídicího principu **anarchický, státy** si navzájem nejsou jisté svými záměry, jejich prvotním cílem je přežití a vůči vnějším vlivům **jednají racionálně** v souladu s tímto cílem, a nakonec také fakt, že disponují **ofenzivními zdroji a schopnostmi** (Toft 2005: 383–384). Prominentní představitel ofenzivního realismu John Mearsheimer se ve své teorii zaměřuje především na zahraničněpolitické strategie velmocí, tedy aktérů schopných svými zásahy měnit rovnováhu sil v mezinárodním systému. Podle Mearsheimera (2001: 2) v anarchickém prostředí de facto neexistují mocnosti usilující o status quo,

s výjimkou úsilí občasných hegemonů. Cílem těchto snah je dosažení hegemonie, nicméně všechny mocnosti jsou nuceny podřizovat se podmínkám mezinárodního prostředí a omezovat své snahy o změnu rovnováhy sil vzhledem k vysokým nákladům a možným rizikům.

Mearsheimerova teorie předpokládá, že světové prostředí, jež má charakter **svépomoci**, nutí velmoci směřovat svou zahraničněpolitickou strategii k zajištění vlastního přežití, respektive posílení **relativních mocenských zisků**. Velmoci mají zpravidla agresivní záměry, jelikož usilují stát se nejmocnějším státem v systému. Z tohoto důvodu rozvíjí jak defenzivní, tak ofenzivní schopnosti a využívají ekonomické, diplomatické i vojenské prostředky k vyvažování moci ve svůj prospěch.⁵ Ačkoliv je primárním cílem přežití bezpečnost, státy sledují ve své zahraniční politice nejen bezpečnostní cíle, ale i řadu dalších, jako například ekonomickou prosperitu. Tyto cíle však podle Mearsheimera sledují jen do takové míry, dokud nejsou v rozporu s mocenskými záměry (Mearsheimer 2001: 33–35; 46). Teorie ofenzivního a klasického realismu se v zásadě shodují v tom, že obě sledují politiku velmocí, nicméně Mearsheimer odmítá Morgenthauovy teze, že státy jsou ze své podstaty obdařeny vůdčími osobnostmi – „*osobnostmi typu A*“, ale je to mezinárodní systém, který nutí mocnosti k maximalizaci moci, respektive zajištění své bezpečnosti (Mearsheimer 2001: 21).

Teorie ofenzivního realismu říká, že ačkoli **spolupráce** mezi státy probíhá, je **problematická** a naráží na úskalí. Děje se tak proto, že se velmoci soustředí především na relativní zisky, jelikož se řídí logikou vyvažování moci, což znamená, že státy se snaží vzájemně omezit mocenské zisky ostatních. Spolupráci navíc nabourávají obavy z podvádění druhých (Mearsheimer 2001: 51–52).

⁵ Nejmocnějším státem v systému se v podání této teorie rozumí regionální hegemon, přičemž stát, který dosáhne regionální hegemonie, se soustředí na vyvažování a omezení vzniku dalších potenciálních regionálních hegemonů. Podle Mearsheimera jsou dnešní USA hegemonem západní hemisféry, přičemž v žádné jiné oblasti neexistuje další hegemon (Mearsheimer 2001: 42).

2.5 Ofenzivní realismus a proměna ruské strategie vůči NATO

Ofenzivní realisté se problematice vztahu NATO-Rusko věnovali již v 90. letech. Zastánce teorie John Mearsheimer (1990: 2) ve svém článku *Back to the future* z roku 1990 sám argumentoval, že ačkoli bude status quo bipolárního systému po konci studené války změněn, nezmění se základní rysy současného systému. Tvrdil, že i v případě snížení množství ozbrojených sil NATO i Sovětského svazu v Evropě, jejich potenciál z oblasti nezmizí a bude zde nadále vytvářet charakter bipolárního soupeření. Mearsheimerovo tvrzení lze uplatnit i na současnou situaci, kdy se na ve vzájemném dialogu otevřeně hovoří o studenoválečné atmosféře současných vztahů (Sanchez – Robertson – Melvin 2016).

Vladimir Putin se od nástupu k moci netají úsilím o navrácení Rusku jeho prestižního postavení v mezinárodním prostředí. Také Putinovo časté skloňování Ruska jako jedné z největších nukleárních velmocí při mezinárodních politických jednáních na nejvyšší úrovni, vypovídá o snaze uznání ruského statusu. Je tedy na místě zkoumat **ruské mocenské ambice a zdroje**. Navíc samotný cíl současné Národní bezpečnostní strategie – *zvýšit prestiž a konkurenceschopnost Ruska na mezinárodní scéně* – je jinými slovy možné vykládat jako snahu o maximalizaci moci. V kontextu ofenzivního realismu lze proto tvrdit, že Rusko přizpůsobuje své národní zájmy a mění tím svou zahraniční politiku s úmyslem dosáhnout **hegemonie v eurasijském regionu**, což předpokládá výrazný nárůst relativních mocenských kapacit.

Jak již bylo poznamenáno, teorie říká, že stát se uchyluje k agresivnímu jednání ve vnějším prostředí, pokud jsou náklady a rizika na takové jednání nízké a zisky naopak vysoké. Pokud budeme předpokládat, že Rusko usiluje o dosažení hegemonie, je nutné se zaměřit na budování klíčových proměnných, tedy ruských ofenzivních a defenzivních schopností. Výzkumnou část proto zaměřím především na budování mocenské základny Ruska v období vlády Vladimira

Putina. Takové schopnosti sice zahrnují lidský kapitál a demografické trendy, či ekonomickou základnu státu a charakter jejího využití, nejdůležitější ukazatel však představují trendy v ruských ozbrojených silách společně s diplomatickým úsilím.

Jednoduše řečeno, pro uchopení vývoje vztahu NATO-Rusko budu analyzovat samotnou **zahraniční politiku Ruska**, ve spojení s **vojenskou a ekonomickou diplomacií**, které jsou součástí ambiciózní strategie reaktivace ruské mocenské pozice. V kontextu snah o dosažení regionální hegemonie by se výzkum mohl zaměřit pouze na oblast Eurasie, nicméně takový výsledek by mohl být zavádějící, neboť by nezohledňoval veškeré snahy Ruska o maximalizaci vlastních kapacit a zdrojů, které tvoří základní kapitál pro distribuci schopností, následně promítaných do eurasijského regionu. Navíc je zde přítomna další perspektiva, která však nerozporuje teze ofenzivního realismu, a to, že cílem aktéra je prostá **maximalizace moci v globálním prostoru**. V tom případě bychom ofenzivní záměry Ruska mohli chápat jako vyšší záměr v podobě opětovného získání postavení **globální supervelmoci**. Zaměřím se proto na širší rozsah zahraniční politiky, ve vztahu k agresivnímu jednání Ruské federace v globálním prostředí.

2.6 Neoklasický realismus

Neoklasický realismus je v oboru mezinárodních vztahů poměrně novým výzkumným přístupem. Poprvé jej roku 1998 označil Gideon Rose ve svém článku pro časopis *World Politics*, ve kterém označil díla autorů Thomase Christensena, Fareeda Zakarii, Randalla Schwellera a Williama Wohlfortha jako novou školu v rámci teorií zahraniční politiky (Rose 1998: 146).

Pojetí mezinárodních vztahů v kontextu neoklasického realismu je podle Ripsmana Taliaferra a Lobella (2016: 1–2) schopné zkoumat politické jevy od úrovně krátkodobého vnitrostátního rozhodování, přes zahraničněpolitické

chování, včetně klíčových strategických změn států, vedoucí k systémovým změnám a změně struktury samotného mezinárodního systému. Autoři vidí oddělení teorií mezinárodní politiky od zahraničněpolitických jako kontraproduktivní, jelikož nedochází pouze k působení mezinárodního systému na politiky států, ale do hry vstupují naopak i strategická rozhodnutí, jež se mohou projevit na mezinárodní úrovni a v konečném důsledku mohou vyústit i ve změnu struktury systému. Velmi obecně lze konstatovat, že tato teorie je kombinací myšlenek strukturálního realismu, jeho konstruktivistické kritiky a tezí klasického realismu v podobě faktorů na úrovni domácí politiky (Ripsman–Taliaferro–Lobell 2016: 8).

Státy reagují na nejistoty způsobené anarchickým prostředím snahou o získání kontroly nad vnějším prostředím. Proto základní kritérium zahraniční politiky států, podle neoklasických realistů, tvoří **relativní materiální moc** v podobě fyzických a materiálních zdrojů a sil. Čím větší je množství materiálních zdrojů moci, tím větší jsou ambice státu v mezinárodním prostředí (Rose 1998: 152). Neoklasický realismus chápe moc jako prostředek k dosažení cíle, nikoli jako cíl samotný. Cílem jsou myšleny zahraničněpolitické zájmy státu, které motivují státy jednat patřičným způsobem vůči vnějšímu prostředí. Pro indikaci státní moci jsou neoklasickými realisty využívány četné ukazatele, jako například HDP, ozbrojené síly, velikost populace a demografické trendy, přírodní zdroje aj. (Orbánová 2008: 38, Ripsman–Taliaferro–Lobell 2016: 44).

Distribuce relativní moci v mezinárodním systému je podmíněna nezávislými proměnnými, sestávajícími jednak ze samotné **struktury** mezinárodního systému, tak ze **strukturálních modifikátorů**. Strukturální modifikátory mohou ovlivňovat dopady struktury mezinárodního systému a jeho relativní distribuce moci a mohou se tak projevit na vnějším chování a interakci jednotek v systému. Jako strukturální modifikátory lze označit například geografický aspekt, či míru technologické vyspělosti (Ripsman–Taliaferro–Lobell 2016: 40).

Nicméně spojení zahraniční politiky a strukturálních aspektů není jedinou podmínkou. Do zahraničněpolitického chování vstupují také další proměnné v podobě preferencí a vnímání politických lídrů, jejichž rozhodování při směřování národních zdrojů k mocenským zájmům navíc není vždy neomezené. Je proto nutné při analýze moci zohlednit nejen sílu, ale i strukturu státu ve vztahu ke společnosti (Rose 1998: 147). Podle Fareeda Zakarii (1999: 20) stát využívá pro sledování svých zahraničněpolitických cílů pouze státní moc, tedy takovou moc, kterou je přítomná vláda schopna reálně a za daných okolností disponovat pro své záměry. Tento poměr moci je ovlivněn strukturou státu, kde se odráží **faktory domácí politiky**. Zakaria tento model nazývá státostředný realismus („*state-centered realism*“).

Tyto „**vstupující proměnné**“, jimiž jsou myšleny faktory *domácí politiky*, jsou jedním z primárních přínosů neoklasického realismu, jelikož dokážou zachytit a vysvětlit mezinárodní politické procesy v krátkodobém a střednědobém horizontu, na což neorealismus není schopen reagovat, a jsou proto z hlediska analýzy zahraniční politiky velmi důležité, jelikož ovlivňují závisle proměnnou neboli *kritické rozhodování a zahraničněpolitické reakce* vládních představitelů. Vnitropolitické faktory jsou ovlivňovány domácími politickými procesy a jsou děleny do čtyř kategorií: **vnímání vůdců**; **strategická kultura**; **socio-politické vztahy** a **domácí instituce** (Ripsman–Taliaferro–Lobell 2016: 9). Z hlediska cílů této práce je nutné zaměřit se blíže na vstupující proměnné a definovat jejich specifika ve vztahu k vývoji zahraniční politiky.

Vnímání vůdců nám poskytuje základní obraz o chápání, přesvědčení a postojích klíčových státních činitelů, ve vztahu k vnějšmu prostředí. Jedná se o soubor individuálních přesvědčení, která jsou formována na základě vlastních zkušeností. Jelikož jsou těmito jedinci přijímané informace filtrovány skrze vlastní hodnotový systém, zpravidla podléhají změnám jen obtížně (Ripsman–Taliaferro–Lobell 2016: 62).

Strategická kultura státu vysvětluje postoj jeho představitelů vůči systémovým změnám. Strategická kultura je formována systémem společných norem a přesvědčení nejen v rámci politického spektra, ale i širší společnosti, skrze jejich institucionální a sociální uplatňování. Takové normy se mohou týkat například omezení využívání vojenských kapacit, ať již v důsledku ideového přesvědčení, nebo v důsledku historických okolností. Příkladem takového přijetí antimilitaristických norem je německá a japonská zahraniční politika po 2. světové válce. Na druhou stranu, strategickou kulturu vystihuje i ochota využívání vojenské síly, na níž má vliv zejména ideologický aspekt (Ripsman–Taliaferro–Lobell 2016: 67; 69).

V případě socio-politických vztahů jde především o charakter vzájemných vztahů mezi ústředními státními institucemi a veřejností. Jedná se především o míru veřejné podpory pro implementaci státních zájmů, schopnost mobilizace národních zdrojů, vzájemné harmonie mezi státem a společností a schopnosti státu ke zvyšování socio-politické soudržnosti. Tento faktor není zcela přímočarý, neboť veřejná podpora vůči státní exekutivě může být nabourávána v důsledku represí na domácí veřejné a politické sféře (Ripsman–Taliaferro–Lobell 2016: 71).

Poslední vstupující proměnnou jsou domácí instituce a jejich charakter. Rozložení sil v rámci ústavního uspořádání státu se rovněž promítá do schopnosti jednat na systémové tlaky z vnějšího prostředí. Demokratické uspořádání státu předpokládá rozložení moci tak, aby nedocházelo k její usurpaci ve prospěch jediné instituce, což však zároveň představuje institucionální překážky v podobě legislativních procesů, vyjednávání a využívání mechanismů, jež blokují jednostranné rozhodnutí. Takové institucionální procesy pak mnohdy brání v zaujetí adekvátních politických rozhodnutí vůči vnějším vlivům a prosazování koherentní zahraničněpolitické strategie (Ripsman–Taliaferro–Lobell 2016: 75–76).

2.6.1 Neoklasický realismus a proměna ruské strategie vůči NATO

V případě aplikace neoklasické realistické teorie je možné nahlížet na proměnu rusko-severoatlantických vztahů v realistických intencích jako na důsledek strukturálních vlivů a snahu o změnu distribuce moci v systému. Nicméně teorie poskytuje mnohem širší prostor pro výzkum, jelikož je schopna zaměřit se na vedení ruského státu, jeho zahraniční politiku a stopovat příčiny charakteristických znaků této strategie až do nitra ruské státní struktury.

Bude nutné zkoumat **strukturu ruského státního vedení** v oblasti **zahraniční politiky**. Vladimir Putin se po svém nástupu do funkce prezidenta Ruské federace stal během dekády alfou a omegou ruské politiky. Robert Nalbandov (2016: 5) ve své knize nazývá Putinův mocenský styl, jenž formuje ruský politický režim **putinismem**. Ačkoli ruský politický režim za vlády Putina vykazuje prvky oligarchie v podobě jeho nejbližších přívrženců, nejdůležitější rozhodnutí v zahraniční politice se vždy opírají o Putinův osobní přístup. Vzhledem k charakteru ruského politického vedení lze proto výzkum státní struktury svým zaměřením zúžit na osobu Vladimira Putina, případně úzkého okruhu pověřených vládních činitelů. Tato oblast výzkumu proto bude zahrnovat zkoumání propojení Putinova režimu se strukturálními modifikátory neboli vnitropolitickými faktory.

Analyzujeme-li vztah mezi strategií Ruské federace, ukotvené v Národní bezpečnostní strategii, je nutné uchopit spojitost mezi zahraničněpolitickou vizí, a vnitrostátními aspekty, jež mohou ovlivňovat její formování a prosazování. V kontextu neoklasické teorie a jejích strukturálních modifikátorů se proto zaměřím na zkoumání míry propojení vnitropolitických aspektů, a zahraničněpolitické doktríny Vladimira Putina, respektive na zkoumání charakteru Putinovy osobní zahraničněpolitické vize a vnímání aktivit NATO, míru sociálního ztotožnění s jeho zahraniční politikou a také míru autonomie domácích politických institucí ve vztahu k formování ruské zahraničněpolitické

strategie. Takový výzkum bude zahrnovat komplexní obraz Putinových ideologických postojů, vyjádření a jejich pramenů, které se odrážejí ve vztazích se Severoatlantickou aliancí, respektive v realitě ruského a západního světa. Rovněž do této části zahrnu vliv strategické kultury, kulturních vzorců a odkazů, které se vyskytují v rámci ruské společnosti, se zaměřením na opakující se ruské imperialistické ambice a jejich odkaz pro společnost. Zohledním také míru podpory ruského voličstva současnému politickému režimu.

3 ANALÝZA VZTAHU NATO – RUSKO ZA VLÁDY VLADIMIRA PUTINA

3.1 Vztahy NATO-Rusko – současný stav

V roce 2014 byla přerušena civilní a vojenská spolupráce mezi Ruskou federací a NATO, jež byla vedena pod záštitou společně založené **Rady NATO-Rusko** v důsledku konfliktu mezi Ruskem a Ukrajinou. Pozastavení institucionální spolupráce pokračuje dodnes, nicméně v rámci této platformy se uskutečnilo několik jednání, a politické a vojenské komunikační kanály jsou pro případný dialog mezi oběma aktéry stále otevřené (NATO 2016). V průběhu roku pokračovalo napětí mezi Ruskem a Severoatlantickou aliancí prostřednictvím politických prohlášení nad ruskými vojenskými aktivitami na Ukrajině a Krymu.

V roce 2014 schválila Severoatlantická aliance vytvoření sil velmi rychlé reakce, nazývaných také „hrotové uskupení“ v souladu s „Akčním plánem připravenosti“, schváleným na summitu Aliance ve Walesu (NATO 2014). Tím se odstartovala nejmohutnější série přesunů, rotací a nácvičů a kumulace aliančních vojsk na tzv. východním křídle, od dob studené války.⁶ V praktické rovině se tak Rusko a Severoatlantická aliance dostaly do spirály demonstrace a hromadění vojenských sil na hranicích členských států NATO a Ruska, zejména v oblasti Pobaltí a ve východní Evropě. Rusko militarizovalo anektovaný Krym a posílilo vojenskou přítomnost v oblastech, hraničících s pobaltskými státy, zintenzivnilo spolupráci s Běloruskem a v nedávné době také zásadně vyzbrojilo svoji kaliningradskou exklávu v Pobaltí, kterou opatřilo střelami Iskander, schopnými nést jaderné zbraně (Reuters 2016a; Keck 2015; Harding 2016).

V roce 2016 ruský ministr obrany Sergej Šojgu oznámil plány na zřízení třech nových vojenských divizí, rozmístěných na západním a jižním křídle ruských hranic, pravděpodobně na hranicích Ukrajiny, Běloruska, pobaltských

⁶ Východní křídlo aliance představují členské státy, které tvoří východní hranici aliance. Jmenovitě se jedná o šest států: pobaltské státy (Litva, Lotyšsko, Estonsko), Polsko, Rumunsko a Bulharsko.

států, ale i Gruzie a Ázerbájdžánu. Ruské vojenské manévry jsou podle vyjádření ministra obrany „protiopatřením na rostoucí kapacity sil NATO v těsné blízkosti ruských hranic“, nicméně Severoatlantická aliance své vojenské aktivity v regionu zdůvodňuje jako defenzivní jednání v důsledku ruských aktivit na Ukrajině (Solovyov–Kelly 2016).

Formální změny ruského postoje vůči NATO nastaly již v prosinci roku 2014 schválení nové **vojenské doktríny** Ruské federace. Tento veřejný dokument, schválený prezidentem Vladimírem Putinem, vyjadřuje oficiální prohlášení o národní obraně Ruska. Dokument uvádí mocenské aspirace NATO a její globální, z hlediska mezinárodního práva sporné aktivity, jež zahrnují přibližování své vojenské infrastruktury k hranicím Ruska, včetně členského rozšiřování, jako nejvážnější vnější vojenskou hrozbu pro Ruskou federaci (Embassy of the Russian Federation to the UK 2015).

Na přelomu roku 2015/2016 byl Putinem schválen klíčový dokument – **strategie národní bezpečnosti**, který formuluje strategické priority a zájmy ruského národa. V dokumentu jsou poprvé jak Severoatlantická aliance, tak Spojené státy označeny jako hrozba pro národní bezpečnost Ruska. Národní strategie, podobně jako vojenská doktrína, uvádí jako hrozbu vojenský růst, rozšiřování členů, alianční aktivity v rozporu s mezinárodním právem a posun infrastruktury NATO směrem k ruským hranicím (Bolton 2016).

Jak vypovídá současný stav, který je formálně potvrzen klíčovými strategickými dokumenty Ruska, dochází ve vývoji vzájemných vztahů ke zhoršení, a to nejen se Severoatlantickou aliancí, ale i se Spojenými státy. Národně bezpečnostní strategie však uvádí i řadu dalších významných indicií pro teoretické zkoumání zahraničněpolitického směru Ruské federace. Rusko definuje svou roli v moderním světě a je zde přítom patrný důraz na dopady nového modelu polycentrického světového řádu, generujícího nestabilitu a vytvářejícího všestranně konkurenční prostředí. V této souvislosti je zmíněno

využívání zdrojů ze světových oceánů, přičemž zvláštní význam je přikládán Arktickému oceánu. Další skutečností, kterou Rusko přijímá, je faktor síly v mezinárodních vztazích. Význam síly neklesá a způsobuje nerovné rozložení bezpečnosti, mimo jiné v eurasijském prostoru, což vede k rozvoji militarizace a závodů ve zbrojení poblíž Ruské federace. Z dokumentu rovněž vyplývá vymezování vůči postojům Západu, který vytváří napětí v eurasijském regionu a brání tak realizaci ruských národních zájmů. Rusko také klade důraz na oživení tradičních morálních a duševních hodnot. Respekt k těmto hodnotám je pak samotným národním zájmem. V souladu s těmito, ale i dalšími skutečnostmi, Rusko definuje své národně bezpečnostní priority, jejichž cílem je, mimo zajištění obrany a bezpečnosti státu a další ekonomické, sociální a vnitropolitické cíle, také posílení konkurenceschopnosti a prestiže v mezinárodním prostředí (Oliker 2016; Kremlin 2015).⁷

Při pohledu na základní rysy zahraniční politiky lze proto vysledovat jednak snahy o vyvažování hrozby v podobě aktivit NATO a USA, zároveň lze spatřit typický rys klasického a ofenzivního realismu v chápání významu vojenské síly jako prostředku v mezinárodním prostředí. Objevuje se však také důraz na tradicionalistické a socio-kulturní aspekty, což je jeden ze znaků neoklasického realismu. Proto se v následující části zaměříme na tři rámcové proměnné, představující komplexní základnu empirických poznatků, jež následně poslouží k ověření relevance vybraných teorií.

3.2 Zahraniční politika Ruska a role Vladimira Putina

V této části se zaměřím na roli Vladimira Putina v utváření zahraničněpolitického směru Ruska. Nejdříve je však nezbytné přiblížit funkci samotného prezidenta Ruska, jemu přiřčené pravomoci a jeho schopnosti

⁷ Anglický překlad ruské Strategie národní bezpečnosti je k dispozici zde (<http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>).

promlouvat do rámcové strategie ruské zahraniční politiky, či vytváření jejích partikulárních výkonných rozhodnutí. **Funkce prezidenta** je opatřena velmi silnými pravomocemi a je v ruském státním zřízení zásadní. Prezident stanovuje obecné zásady domácí i zahraniční politiky, představuje **nejvyššího zmocněnce** při zastupování Ruska navenek a má přesah do výkonné moci. Zároveň však tento post zastřešuje i koordinační mechanismus pro garanci ústavnosti a vnitropolitické uspořádání. Zahraniční politika tak, jak vyplývá z článku 86 čtvrté kapitoly Ústavy Ruské federace, je oblastí, v níž má prezident hlavní rozhodovací pravomoci. Prezident rovněž schvaluje vojenskou doktrínu Ruské federace, což je klíčový strategický dokument, který udává strategii, směr a míru využívání ruských vojenských kapacit a schopností.⁸ Ústavou zmocněná osoba prezidenta je tedy nedílnou součástí nejdůležitějších rozhodovacích procesů o strategickém směřování země.

Vladimir Putin nahradil v prezidentském úřadu odstoupícího Borise Jelcina a následně byl v letech 2000 až 2008 do této funkce dvakrát řádně zvolen a následně vystřídán svým důvěrným spolupracovníkem Dmitrijem Medveděvem, aby se v roce 2012 vrátil zpět do úřadu, tentokrát již v podobě šestiletého funkčního období. V průběhu jeho vlády došlo ve vztazích mezi Ruskou federací a NATO k výrazným výkyvům, jejichž formování do velké míry odrážela i úroveň bilaterálních vztahů s USA. Přestože zde v 90. letech existovaly neshody ohledně aliančního rozšiřování na východ a zásahu NATO v Kosovu, ve třetím tisíciletí dostala spolupráce nový rozměr. První impuls pro posílení spolupráce vzešel z tragických událostí teroristických útoků z 11. září 2001, kdy Putin vyjádřil solidaritu americkému prezidentovi Georgovi Bushovi a následně poskytl i praktickou podporu v boji proti terorismu (Meyers 2015: 187). **Boj proti terorismu** se později také stal hlavní podstatou spolupráce v rámci nově založené **Rady NATO-Rusko** „*NATO-Russia Partnership Council*“ (NRC) v červenci

⁸ O pravomocích prezidenta hovoří kapitola 4 ruské ústavy (The Constitution of the Russian Federation 2017).

roku 2002. Ačkoli tato platforma nahrazovala již existující institucionální spolupráci v podobě **Společné rady NATO-Rusko** „*NATO-Russia Permanent Joint Council*“ (PJC), jednalo se o první platformu vzájemné spolupráce, jež deklarovala ustavení mechanismu vzájemného dialogu na bázi rovnocenného zastoupení v oblastech společného zájmu (Ratti 2013: 143). Nicméně i přes oboustranný aktivní dialog na téma terorismu, Rada NATO-Rusko v praxi nenaplňovala charakter spolupráce, v němž by Rusko dosahovalo rovnocenného postavení, a vzájemná spolupráce byla proto úzce zaměřena a z větší míry determinována spíše osobními styky Vladimira Putina s Georgem Bushem. Spolupráce však pokračovala nejen v politické rovině, ale i na bázi společných vojenských cvičení, personálního výcviku, ale i praktické spolupráce v rámci misí NATO. Rusko tak vojensky podpořilo NATO námořními silami při operaci **Active Endeavour**. Rusko od roku 2008 také podpořilo zájmy NATO při misi **ISAF**, poskytnutím svého území pro přepravu strategického nákladu a zbraní Aliance do Afghánistánu. Klíčová ohniska vzájemných **sporů** v podobě **raketové obrany a rozšiřování NATO** však zůstávala mimo jednání na půdě Rady NATO-Rusko, a zatímco mezi členy NATO se formulovala společná politika vůči Rusku bez jeho participace, narůstaly u ruských politických představitelů protizápadní postoje. Nabídka členství v NATO pro pobaltské státy, stejně tak odstoupení USA ze Smlouvy o omezení antibalistických raketových systémů, tzv. **smlouvy ABM** a vytvoření **Agentury pro raketovou obranu** v rámci národní strategie USA a rovněž i politické postoje členských států během tzv. **barevných revolucí** způsobily změnu postupného vnímání NATO, v jejímž důsledku Kreml přijal strategii spočívající v zadržování šíření vlivu NATO v přilehlých státech (NATO 2016; Ratti 2013: 144 – 145).

V ruské zahraniční politice začalo docházet k postupnému přijímání strategických kroků, které potvrzovaly **snahy o zadržování** expanzivních snah Severoatlantické aliance. V roce 2007 Vladimir Putin při posledním projevu svého druhého funkčního období oponoval záměru USA – vybudovat

protiraketový štít v Evropě a upozornil na možnost zastavení plnění závazků v rámci smluvního obranného systému v Evropě. Putin také nepřímou obvinil Západ z vměšování do vnitřních záležitostí Ruska, když prohlásil: „*Ne každý má rád stabilní, postupný růst naší země*“, a zároveň nastínil, že „*existují lidé, kteří používají demokratickou ideologii k zasahování do našich vnitřních záležitostí*“ (BBC 2007). Nedlouho na to Moskva oznámila **odstoupení** od Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (**S-KOS**) – jednoho z klíčových smluvních nástrojů evropské bezpečnosti.⁹ Následující rok ruský prezident Dmitrij Medveděv v projevu před Federálním shromážděním sdělil, že Rusko zahájí realizaci odvetného plánu, tzv. „**active response**“, a zacílí součásti systému americké protiraketové obrany na evropském území a rozmístí rakety poblíž Polska (Ratti 2013: 146; The Guardian 2008).

K výrazné eskalaci napětí ve vzájemných vztazích došlo v důsledku **ruské intervence do Gruzie** v roce 2008. Ruská federace tak vyslala jasnou zprávu Severoatlantické alianci, že nepřistoupí na snahy o rozšíření členské základny. Ruský vojenský vpád do Gruzie byl vedený pod hlavičkou ochrany ruských menšin. Zároveň byl první ruskou intervencí od sovětského vpádu do Afghánistánu v roce 1979, kdy ruská vojska napadla jiný suverénní stát (Ratti 2013: 146; Van Herpen 2013: 7). Agresivní počínání Ruska vedlo k pozastavení formálních jednání a spolupráce Rady NATO-Rusko v některých oblastech a tento stav trval až do jara roku 2009, kdy byla spolupráce opět navázána. Poslední a zatím nejkritičtější průlom ve vztazích nastal v průběhu ukrajinské krize, po **ruské anexi Krymu**, na kterou NATO v dubnu 2014 odpovědělo pozastavením veškeré civilní a vojenské spolupráce v rámci Rady NATO-Rusko, ačkoli zůstaly využívány její komunikační linie pro politické a vojenské účely (NATO 2016). Zejména krize na Ukrajině posílila vzájemné obavy a jen zvýraznila

⁹ Smlouva S – KOS sjednaná mezi státy Varšavské smlouvy a NATO vstoupila v platnost v roce 1990 a jejím primárním cílem bylo snížení konvenční bojové techniky a vyloučení možnosti vzájemného překvapivého napadení a ukončení závodů ve zbrojení mezi státy obou smluvních stran (Ministerstvo zahraničních věcí České republiky 2017).

existenci trvalých neshod mezi oběma aktéry. Proto se v následující části zaměřuji na výzkum postupné proměny Putinova ideového postoje vůči NATO. Vycházím především z interpretace NATO v kontextu ruské bezpečnosti. K tomuto účelu čerpám z projevů a prohlášení Vladimira Putina na nejvyšší státní, či mezinárodní úrovni, jelikož ta jsou reálným dopadům na zahraničněpolitické chování Ruské federace nejbliže. Zaměřuji se i na strategické dokumenty a koncepce zahraniční politiky, které odráží případnou synchronizaci politiky s osobními postoji Putina. Ještě před samotnou analýzou Putinových osobních postojů se však zaměřím na jeho pozici v politickém systému Ruské federace a vztah vnitrostátních politických i nevládních aktérů vůči vládním institucím ruského politického režimu.

3.2.1 Politický systém Ruska ve vztahu k zahraniční politice

Jelcinova éra odevzdala svému nástupci poměrně krátce demokratizovaný politický systém s pozůstatky sovětského totalitního režimu, jenž zdůrazňoval roli prezidenta. Systém proto vykazoval **vnitřní heterogenitu**, těžkopádnost a tendenci zablokování jeho vnitřních soukolí. Navíc byl sužován překotným **reformním vývojem** a růstem **vlivu oligarchů**, a to jak ekonomického, tak následně i politického. S nástupem Vladimira Putina k moci se však ruský politický systém začal radikálně měnit. Cílem strůjců nového politického uspořádání Ruské federace byla **obnova státnosti**, respektive konsolidace dříve rozvolněné moci státu v důsledku reformního vývoje a přitom navázat na zavedené demokratické instituce. To šlo ruku v ruce s upevňováním autority prezidenta, ale i omezením veřejnosti na politické participaci a odpovědnosti (Salminen 2015: 133–134). Při konsolidaci státní moci musel Putin svou pozornost obrátit na vlivy, které zasahovaly do ruských politických zájmů jak z úrovně federálního uspořádání státu, tak z ekonomické a občansko-právní.

Ruská zahraniční politika byla komplikována samotným federativním uspořádáním státu, které mělo odrážet etnickou rozmanitost a socio-ekonomické rozdíly mezi jednotlivými regiony. Při vypořádání Putina se stávající podobou federalismu a vyvracení **regionálních odstředivých tendencí** Ruska, došlo v krajním případě i na vojenské řešení (to se týkalo druhého zásahu proti Čečensku v letech 1999 – 2000). V politické rovině došlo k centralizaci moci zavedením federálních distriktů, spravovaných jím jmenovanými prezidentskými reprezentanty, tzv. *polpredy*. Ti se poté postupnou změnou zákonů dostali do přímé legislativní podřízenosti na federálních zákonech, jinými slovy na Moskvě (Salminen 2015: 144).

Domácí politickou scénu také významně narušovaly mocenské ambice a ekonomický vliv užšího segmentu společnosti, jenž zbohatl v důsledku privatizace státních sektorů ruské ekonomiky a který prostupoval do politického rozhodování v zemi. Putin, spolu se svými **siloviky**, zahájil boj s tuzemskými oligarchy, kteří často a štědře podporovali vládní opozici.¹⁰ Tím upevnil roli prezidenta, své vlastní postavení a postavení státu v ruském politickém režimu. Došlo ale také k transformaci dosavadních vztahů mezi ruským byznysem a státem, na základě neformální dohody z roku 2000 mezi oligarchy a státem.¹¹

Pravidlo **silného postavení státu** platí i ve vztahu k ruské občanské společnosti. Myšlenka silného státu na úkor slabé společnosti však není v současném Putinově Rusku nijak zvlášť moderním jevem. Společnost fungovala jako nástroj státu již v předešlém komunistickém režimu, ale i během existence ruského impéria. Podle Salminenové (2015: 169) současná Putinova

¹⁰ Podle zprávy *Stát a oligarchie* Institutu pro mezinárodní strategii z roku 2003 byla přítomnost oligarchie v Rusku pro stát škodlivým elementem, který paralyzuje demokratické instituce, rozporuje ústavní řád v zemi (Salminen 2015: 159). *Silovik* je označení pro ruské politické špičky, které profesně pocházejí z vojenské, či bezpečnostní sféry. Jedná se o bývalé vojenské a policejní důstojníky, či důstojníky tajných služeb jako ruská kontrarozvědka (FSB), vojenská zpravodajská služba (GRU), či zahraniční zpravodajská služba (SVR). Tito jsou tvrdí zastánci etatismu při stabilizaci ruské politické scény a ti také hráli podstatnou roli v upevňování Putina režimu ve prospěch státní moci.

¹¹ Dohoda spočívala v podřízení se Kremlu a nevměšování se do státních záležitostí, řádného plnění svých povinností vůči státu, za což si oplátkou mohli ponechat své bohatství, nabyté kontroverzní privatizací (Myers 2016: 203).

vláda uplatňuje nad společností jakýsi **opatrovnický vztah**, který vyplývá z obecné **nedůvěry ve společnost**. Ty vycházejí z historického vnímání ruské společnosti, jež prošla během minulého století několika ozbrojenými převraty, či překotnou demokratizací, spojenou s **oligarchizací**. Tento přístup v zásadě koresponduje s autoritářským typem vládnutí, důrazem státu na konzervativní hodnoty a určitými selektivními represemi za účelem vymáhání disciplíny.¹² Ačkoli se na přelomu roku 2011 a 2012 objevily protesty proti zvolení Vladimira Putina prezidentem, nemají v odrazu současné sounáležitosti občanské společnosti s režimem prakticky přílišnou vypovídající hodnotu, neboť podle posledních průzkumů se naopak ukazuje většinová důvěra v instituci hlavy státu a zároveň se ukazuje, že společnost daleko více podporuje prosazování politické stability na úkor demokracie (Levada 2016a; Levada 2016c).¹³

Již bylo nastíněno, jaký vztah panuje mezi klíčovými domácími aktéry a politickým establishmentem. Ale jaká je tedy podoba samotného politického vedení Ruska po nástupu Vladimira Putina k moci? Podle Waltera Laqueura (2016: 79) vystřídali v politickém vedení Jelcinova režimu dominující oligarchy bývalí důstojníci KGB neboli politická policie, takzvaní silovici. Podle Veroniky Salminen (2015: 161) však nemá nejvyšší politické vedení jednotvárnou podobu a je vnitřně rozděleno na mnoho frakcí, kde jsou prosazovány četné a různorodé zájmy neformálními cestami, což činí celý systém mnohem méně předvídatelný. K artikulaci a vyjednávání zájmů a pozic těchto frakcí se pak setkává **úzký kruh** nejvyšších vládních představitelů. Politicky a obchodně nejvlivnějších osob Ruska a **Putinových nejbližších prominentů**, jimiž se v Kremlu obklopuje. Ti jsou ale nejen z řad již zmíněných siloviků, ale rovněž liberálních zastánců, zastánců

¹² Příkladem takového „disciplinárního“ zákroku je například odsouzení členek skupiny Pussy Riot ke dvouletému trestu vězení v roce 2012 za výtržnosti v pravoslavném chrámu, kde otevřeně vystupovaly proti Putinovi. Jejich počínání Putin označil za urážku náboženského cítění, když prohlásil: „*Máme hranice, nad nimiž začíná ničení morálních základů naší společnosti,*“ [...] „*Pokud lidé překročí tuto hranici, měli by být odpovědní v souladu s právními předpisy*“ (Stott 2012).

¹³ Z průzkumu Levada Center v roce 2016 vyšlo najevo, že pro 74% dotázaných je prezident plně důvěryhodnou a zároveň je nejdůvěryhodnější institucí v rámci 18 předkládaných institucí. Další průzkum vypovídá, že stabilita byla, s 53% podporou respondentů, pro společnost prioritou a naopak demokracie představovala nejvyšší zájem pouze u 7% dotazovaných (Levada 2016a; Levada 2016b).

demokracie, ale i etatismu, či jednoduše z řad regionálních elit. Tento úzký okruh Putinových nejbližších přívrženců a politických špiček bývá někdy nazýván jako **politbyro 2.0**.¹⁴ Jeho podoba a rozhodovací schopnost je nicméně z největší míry závislá na osobě **Vladimira Putina**, který působí jako **arbitr**, vynášející kompromisní rozhodnutí, ale zároveň má kontrolu nad výběrem kandidátů do těchto klíčových pozic (Salminen 2015: 165).

Je tedy evidentní, že domácí politické prostředí, jakkoli by mohlo být v kompetenci, nebo v zájmu daného aktéra, ať už z řad samotných územně správních celků na úrovni federace, z řad jednotlivců, či skupin reprezentujících občanskou společnost, anebo z okruhu politicky nejvlivnějších reprezentantů sdružujících politické a obchodní zájmy nejvlivnějších skupin, obchodních společností a dalších vnitropolitických hybatelů, bude v zásadě filtrován přes preference a rozhodnutí, či vyjádření Vladimira Putina. Kritickou otázkou je proto pohled na vlastní preference Vladimira Putina ve vztahu k zahraniční politice Ruska a NATO.

3.2.2 Putin a vnímání NATO

Jedním z prvních dokumentů podepsaných Vladimirem Putinem po jeho nástupu do funkce hlavy státu, byla koncepce národní bezpečnosti z roku 2000. Již tento dokument explicitně zmiňoval východní expanzi NATO jako hrozbu ve vztahu k ruské národní bezpečnosti. Bylo tedy racionálně možné předpokládat soulad s budoucí zahraničněpolitickou agendou Vladimira Putina. V souvislosti s aktivitami NATO však koncepce apelovala na nebezpečí v podobě posunu praxe NATO mimo oblast vlastní odpovědnosti a bez ohledu na mezinárodní

¹⁴ Název politbyro 2.0 nijak personálně neodkazuje ke spojitostem s původním sovětským politbyrem, spíše obecněji poukazuje na model politického vedení úzkého kruhu politických špiček. V nedávné době se na ruském serveru, na základě analýzy, objevily domněnky o možné obměně stávajícího politbyra, které naznačilo propuštění Putina dlouholetých prominentních stoupenců Sergeje Ivanova – bývalého šéfa prezidentského úřadu, či Vladimira Jakunina – šéfa ruských drah. Tato obměna byla údajně zdůvodněna Putinovou snahou oslabit samotné politbyro a tím i jeho závislost na úzkém kruhu politických špiček (Vinokurov – Atasuntsev 2016).

společenství. Nicméně tento pohled nebyl čistě na základě Putinova vnímání. Tuto skutečnost vnímali političtí lídři jako hrozbu pro suverenitu a územní integritu Ruska, a to již před nástupem Putina k moci, jelikož podoba koncepce národní bezpečnosti vznikala již v průběhu předešlého roku a reagovala tak na novou realitu v mezinárodním prostředí. Příčinou byla především **intervence NATO v Kosovu**, jež nastavila nová pravidla, kterým se byla Ruská federace nucena přizpůsobit. Vstup NATO do války proti Srbsku totiž poukázal na skutečnost, že Rusko čelí nejen expanzi členské základny, ale i expanzi vojenských zásahů Aliance do oblastí svých politických zájmů, a to bez ohledu na potřebu projednání a souhlasu ze strany mezinárodního společenství, respektive Radu bezpečnosti OSN, kde mohla Ruská federace uplatnit právo veta (Wallander 2000).

Putin zpočátku nevnímal NATO jako nepřátelskou alianci, nicméně rovněž neviděl potřebu její existence a otevřeně apeloval na vytvoření **jednotného evropského bezpečnostního prostoru**, který by umožnil partnerství jak NATO, tak Ruska (Gentleman 2001). Putin se v prvních letech v úřadu snažil sblížit se Západem a jeho strategická rozhodnutí naznačovala přátelskou atmosféru a snahu o budování prostředí vzájemné důvěry. Bezprostředně po útocích z 11. září ruský prezident projevil **solidaritu** Spojeným státům a v rámci podpory americké invaze do Afghánistánu poskytl nejen ruské rozvědné zdroje, ale i zbraně a finance Severní alianci v boji proti Talibanu, té samé alianci, která dříve bojovala proti Sovětskému svazu (Myers 2016: 189). V roce 2001 tak došlo ke zrušení předsunutých vojenských základen, které sloužily Sovětskému svazu. Zrušení rozsáhlého špionážního komplexu v Loudres na Kubě, jenž byl v době studené války trnem v oku Spojeným státům a zrušení klíčové strategické námořní základny Cam Ranh Bay ve Vietnamu Putin zdůvodnil pragmaticky: „*Rozvoj ozbrojených sil na novou technologickou úroveň bude vyžadovat peníze, a my je budeme muset najít*“. Putin v této souvislosti rovněž dodal: „*Postavit se mezinárodnímu terorismu má značné vojenské důsledky*“ (Wines 2001). Ruský

prezident vnímal mezinárodní terorismus jako skutečnou a podstatnou hrozbu pro vnitřní bezpečnost Ruska, což vycházelo z osobních zkušeností s čečenským separatismem v hávu radikálního islamismu (Kanet 2007: 56 – 57). Ačkoli obecně byly postoje ruského politického vedení konzistentní v odmítání rozšiřování členské základny NATO, Putin zaujímal k expanzivní politice NATO podstatně smířlivější postoj. K páté vlně aliančního rozšíření, zahrnující pobaltské státy, se Putin v Bruselu vyjádřil slovy, že Rusko nemá „žádné obavy z rozšiřování NATO“. V ten samý den však v Bruselu ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov Putinova slova zpochybnil, když označil rozšiřování NATO za chybu a prohlásil, že *"přítomnost amerických vojáků na našich hranicích vytvořila v Rusku určitý druh paranoie"* (La Guardia 2004). Bylo to zkrátka proto, že Putin věřil v osobní dialog s americkým prezidentem, respektive **rekultivaci vztahů s USA** (Myers 2016: 192).

Politická reprezentace Ruska chápe NATO jako instituci vedenou Spojenými státy. Proto byl vstřícný postoj Ruska vůči NATO do velké míry determinován vztahy s politickou reprezentací USA. Putin se snažil o kultivaci vztahů s americkým prezidentem G. Bushem, což se odrazilo na spolupráci v oblasti boje proti terorismu, ale také v politice omezování strategických zbraní.¹⁵ Zvrat v Putinově smířlivém postoji vůči Západu, respektive v chápání odlišnosti ruských a západních hodnot, lze vysledovat již v proslulém výročním projevu před Federálním shromážděním v roce 2005, když pronesl: *„Především bychom měli uznat, že rozpad Sovětského svazu byl hlavní geopolitickou katastrofou století“* a pro ruský národ *„skutečné drama“*, neboť *„desítky milionů našich spoluobčanů a krajanů se ocitly mimo ruské území“* (Kremlin 2005). Objevil se tak již nejen signál jakési glorifikace Ruska ve svém geograficky a geopoliticky nejširším pojetí, ale zároveň myšlenka ochrany a respektu k **právům ruských menšin v zahraničí**, s níž Putin apeloval zejména na nové členy NATO a

¹⁵ V roce 2002 byla podepsána bilaterální dohoda mezi Ruskem a USA o snižování počtu útočných strategických zbraní. Aktivní spolupráce probíhala také v politice omezování šíření jaderných zbraní (Kanet 2007: 20).

EU. Putin také pronesl, že Rusko by mělo „pokračovat ve svém civilizačním poslání na eurasijském kontinentu“, jenž spojuje „demokratické hodnoty, v kombinaci s národními zájmy“ (ibid.). V pozadí proměny Putinovy vstřícnosti vůči Západu, stály dopady takzvaných „barevných revolucí“ v letech 2003 až 2005, které byly ruskou politickou elitou vnímány jako vměšování USA do ruské sféry vlivu. Volební vítězství prozápadně smýšlejícího Viktora Juščenka v ukrajinských prezidentských volbách plně odkrylo **potenciální geopolitickou hrozbu** pro Rusko v podobě možného ukrajinského směřování k členství v Severoatlantické alianci. Tyto skutečnosti tak přispěly a v konečném důsledku stály za Putinovým odklonem od myšlenky spojenectví Ruska se Západem (Kanet 2007: 20; Meyers 2016: 249).

Mnohem víc o Ruském znepokojení nad rozšiřováním Aliance vypovídá Putinův věhlasný projev na Mnichovské konferenci bezpečnostní politiky z roku 2007. Ruský prezident expanzi označil za „*vážnou provokaci, která snižuje úroveň vzájemné důvěry*“. Putin poté položil řečnickou otázku jménem ruského lidu: „*Proti komu je tato expanze zamýšlena?*“ (The Washington Post 2007). Podstatným sdělením bylo také jeho vykreslení současného mezinárodního politického klimatu. Podle ruské hlavy státu se nezávislé právní normy v současném unipolárním systému „*stále více přibližují k právnímu systému jednoho státu. Jeden stát a, samozřejmě, v první řadě Spojené státy, překračují své národní hranice v každém směru [...] No, komu se tohle líbí?*“. Podle Putina má tato situace za následek fakt, že „*nikdo se necítí bezpečně*“ a [...] „*Samozřejmě taková politika stimuluje závody ve zbrojení*“ (ibid.). Z mnichovského projevu tak poprvé vyplynula neochota ruského politického vedení sdílet Západem nastavená pravidla hry na mezinárodní scéně. Putin tím demonstroval svůj, již **antiamerický pohled**, nejen z pohledu kulturních hodnot, ale především z bezpečnostního hlediska, čímž zároveň odkryl podobu nového směřování ruské zahraniční politiky ve vztahu k USA a NATO.

Postupně se ruská zahraniční politika dostala do víru obviňování, kritiky a výhrůžek, což samo o sobě vypovídá o Putinově střetu zájmů s Aliancí, a to nejen jako ztělesnění nejmocnějšího vojenského bloku světa, operujícího poblíž ruských hranic, ale i coby „západní“ vojensko-politické instituce s USA v čele. Takto orámovaný pohled na Severoatlantickou alianci a její strategii se nesl v ruském dialogu se Západem i po dobu prezidentského období Dmitrije Medveděva a vynikl především během debaty o případném **členství Gruzie a Ukrajiny v NATO**, nabídnutého na Bukurešťském summitu v roce 2008. Zde se také Putin vyjádřil, že případné „objevení mocného vojenského bloku na našich hranicích bude vnímáno jako přímé ohrožení ruské bezpečnosti“ (Blomfield, Adrian–Kirkup 2008).

Po ruské anexi Krymu se postoj Moskvy vůči USA a Alianci vyostřil a dosáhl nejkritičtější podoby. V následujících projevech politických lídrů došlo k vyjasňování pozic a Putin dal jasně najevo, že situace se ve vztahu k Západu podstatně mění. Ve svém 40 minutovém projevu ve Valdajském diskuzním klubu Putin vinil USA za to, že po vítězství ve studené válce namísto snahy o vytvoření spravedlivého a vyváženého světového řádu, uvrhli mezinárodní systém do „hluboké a ostré nerovnováhy“ a „přetvořily svět tak, aby vyhovoval jejich vlastním potřebám a zájmům“ (Kremlin 2014a).

3.2.3 Strategická kultura Ruské federace

Kulturní hodnoty utváří specifickou podobu národa – národní identitu, která se odráží nejen v národních zájmech, ale také v chování a rozhodování politických vůdců. V případě ruského národa je politická kultura formována svou specifičností, imperiální minulostí a rozsáhlým geografickým záběrem. Ruské dilema s nalezením identity po rozpadu Sovětského svazu se postupně měnilo s nástupem Vladimira Putina k moci. **Národní identita** je formována a transformována do společnosti **shora**, prostřednictvím selektivní obnovy

ideologických a historických odkazů k významnému postavení Ruska na mezinárodní scéně. V politické kultuře současného Ruska je patrný odkaz na význam Sovětského svazu a přítomnost jisté nostalgie po SSSR.¹⁶ Podle posledních průzkumů veřejného mínění z roku 2016, zveřejněných uznávanou ruskou nezávislou, nevládní organizací Levada-Center, se ukazuje, že většina Rusů lituje rozpadu SSSR a přála by si jeho obnovu, stejně jako obnovu socialistického systému (Levada 2017). V širokém spektru samotné ruské společnosti se navíc ukazuje respekt a víra v pozitivní vliv Stalina na historický vývoj země (Levada 2016).

Podstatnou roli v ruské politické kultuře také sehrává **Ruská ortodoxní církev (ROC)**, ke které se ruský režim za vlády Putina opětovně přimkl.¹⁷ Toto spojení církve s politickým vedením země bylo charakteristické již pro carské Rusko a bylo přerušeno nástupem komunistického režimu. Nicméně nyní hrají **konzervativní církevní hodnoty** podstatnou roli při upevňování národní identity Rusů. Politická kultura ve spojení s církevními hodnotami posiluje myšlenku ruské výjimečnosti a díky tomu posiluje **ruský nacionalismus**, což ve spojení se silně centralizovanou mocí dodává Putinovi výraznou veřejnou podporu při jednání a rozhodování na mezinárodní scéně (Coyer 2015). Ačkoli ROC vyvrací tvrzení, že je státní církví Ruska, je zde více než patrné oboustranné napojení. Církevní oddělení pro vnější církevní vztahy má dokonce stálou pracovní skupinu, spolupracující s ruským ministerstvem zahraničí na pravidelné bázi. Patrná je také oboustranná blízkost a vzájemná podpora obou hlavních

¹⁶ Po svém nástupu se Putin zasadil o změnu hymny Ruské federace zpět na hymnu s melodií Sovětského svazu. Rovněž se rehabilitovaly některé instituce mentální výchovy z éry SSSR, jako například DOSAAF neboli Dobrovolná společnost pro spolupráci s armádou, letectvem a námořnictvem, což je polovojenská mládežnická společenská organizace, fungující v letech 1951 až 1991, jež se zabývala vlasteneckou a předvojenskou výchovou, která byla opětovně zavedena v roce 2009 (Nalbandov 2016: 33).

¹⁷ Nedlouho po nástupu Putina do funkce prezidenta, ruská Duma schválila restituční zákon, jenž vrátil veškerý církevní majetek zabavený během sovětské éry. Později nařídil státním energetickým společnostem přispět miliardy na obnovu tisíců kostelů. Těch se od roku 1990 celosvětově vybudovalo a zrestaurovalo přibližně 25000, přičemž naprostá většina z nich byla zrealizována během Putinovy vlády. Ruská ortodoxní církev také nabyla výrazných práv pro posílení svého vlivu, včetně práva vyučovat náboženství na školách a práva přezkumu návrhu zákonů před schvalováním Dumou (Coyer 2015; Baczyńska–Heneghan 2014).

představitelů, kterou hlava ruské ortodoxní církve, celým názvem „*patriarcha Moskvy a celé Rusi*“ – Kirill, vidí Putinovu dlouho trvající vládu jako „zázrak boží“ a společně s Putinem oba sdílejí vizi „**ruského světa**“ i jeho hlavní hrozby v podobě Západu. Zároveň se ukazuje snaha Putinova režimu využívat ROC jako „soft power“ Ruské federace na mezinárodní scéně (Baczynska–Heneghan 2014).¹⁸

3.2.4 Ideologie

Ideologické směřování Ruska prošlo v průběhu své historie nejednou proměnou. Ruskou historii a ideologické postoje ruských vůdců se odráží v období monarchismu, totalitarismu, Gorbačovových prozápadních tendencí, ale i nejasného směřování Jelcinova politického režimu. Když se Putin po svém nástupu k moci začal touto otázkou zabývat, měl pro výstavbu nového ideologického konceptu široké pole působnosti. Současná podoba ideologického konceptu je soubor hodnot a idejí, které ztvárňují Rusko jako svébytnou a unikátní civilizaci, která se vymyká jak evropskému, tak asijskému hodnotovému systému a jako taková musela být konstruována podle vlastních, ruských pravidel.

Ideologie, jež vystihuje současný politický režim Ruska, v sobě spojuje důraz na **státní moc** skrze **konzervativní hodnoty** prostřednictvím odkazů na tradici ruského imperiálního konzervatismu, ruskou ortodoxní církev a **myšlenky eurasianismu**. Důraz na tradiční konzervatismus, který v principu hájí myšlenky silné role státu a stojí proti myšlenkám liberalismu, v důsledku potlačuje roli jedince. Jedinec se stává instrumentem státu a podrobuje jeho zájmům. To umožňuje současnému režimu konsolidovat státní moc a potírat politický disent na domácí půdě. Takový hodnotový systém zároveň umožňuje zastřešit opozici

¹⁸ To se ukázalo během incidentu na Ukrajině, kde na veřejné naléhání nejvyššího představitele ROC, patriarchy moskevského – Kirilla, „nečekaně“ propustili proruští povstalci na východě Ukrajiny osm evropských vyslanců OBSE, monitorujících bezpečnostní situaci v zemi (Baczynska–Heneghan 2014).

ruských zájmů vůči západním hodnotám v zahraniční politice (Barbashin – Thoburn 2014). Eurasiánské myšlenky doplňují tento rámec o geopolitický rozměr. Prominentním obhájcem a šířitelem eurasijánských myšlenek v Kremlu je v současnosti ruský geopolitik **Alexandr Dugin**, který svou geopolitickou teorii opírá o věčný, neustálý střet dvou globálních mocností – pozemní s mořskou. Mořská mocnost stojí na principech individualismu, materialismu a jejím představitelem jsou v dnešním světě samozřejmě Spojené státy americké. Rusko svou geografickou podobou reprezentuje pozemní mocnost, která je charakteristická ze své podstaty konzervativními hodnotami a v neustálém boji o moc je nuceno čelit mořské mocnosti a jejím hodnotám. **Klíčovým nástrojem** současného ruského **nacionalistického boje** proti tomuto nepříteli a jeho hodnotám má být tudíž „**konzervativní revoluce**“ (Barbashin – Thoburn 2014).

Podstatným faktem tohoto střetu je, napříč celým Duginovým teoretickým konceptem, myšlenka, že USA a jejich západní (liberální) hodnoty jsou chápány jako „zlo“ (Barbashin – Thoburn 2014). Jimi prosazovaná cesta modernizace v „liberálním duchu“ může být podle Dugina koneckonců realizována celkovou agresí silných (rozuměj bohatých) proti slabým (chudým). Američany globálně uplatňovaná modernizace v liberálním duchu, jež se opírá o objektivistické myšlenky americké filozofky Ayn Randové, stojí na prosazování kapitalismu – nástroje k dosažení blahobytu a **globalizace** je v tomto případě nový instrument realizace tohoto nového třídního boje bohatých proti chudým (Dugin 2012: 52–53). Z těchto myšlenek také pramení podstata odmítání západních hodnot v ruském politickém myšlení, a je dalším z dílků národně-ideového konceptu, kladoucího důraz na odlišnost ruského národa. Po očištění původní, poměrně radikální, podoby své teorie se Dugin přimkl k myšlenkám eurasianismu – ideologie s dlouhou tradicí v ruských intelektuálních kruzích, nicméně potlačené do ideového pozadí komunistickým režimem.

Myšlenka eurasianismu ve své podstatě lpí na vykreslení ruské identity jako na jedinečném splynutí evropských a západních kultur. Současná

neovarianta eurasiianismu v podání Alexandra Dugina – tzv. neo-eurasiianismus, nabádá k vytvoření eurasiiského impéria – „většiiho Ruska“, jež teritoriálně odpovídá podobě bývalého Sovětského svazu a který mocensky dominuje eurasiiskému prostoru, rozprostírajícího se od Lisabonu po pohoří Ural. V Duginově pojetí, kde je západní kultura považována za dočasný a lokální jev, spočívá smysl nového světového řádu nejen v rozdrčení americké hegemonie a vytvoření multipolárního světa, ale i teritoriálním rozmachu Ruska v eurasiiském prostoru a jeho regionální dominanci. (Nalbandov 2016: 337).¹⁹

Po Putinově nástupu k moci dostal Alexandr Dugin širší prostor k interpretaci eurasiiských myšlenek v politické a akademické sféře a postupně pracoval na rozvoji eurasiiských hnutí v Rusku.²⁰ Duginovo významné postavení v akademické sféře dokazuje vysoký post na prestižní Moskevské státní univerzitě, kde působil do roku 2014.²¹ Duginův ideologický vliv na politické lídry Ruska lze jen těžko vyvrátit, nejen kvůli blízkým vazbám s Vladimírem Putinem, ale rovněž v napojení na vrcholné zákonodárce. Dugin působil jako poradce pro předchozího předsedu Státní dumy a nynějšího šéfa zahraniční zpravodajské služby Ruska – Sergeje Naryškina (BBC 2017; Walker 2014).

3.3 Percepce hrozby a NATO

Tato část práce se bude zabývat identifikací vnější hrozby, jelikož právě příčiny její percepce nás dovedou k odhalení případného defenzivního

¹⁹ Duginovy vize o teritoriálním rozšiřování lze vyslechnout na videu, kde se Dugin netají a naopak se zde otevřeně hlásí k anexi Evropy, v souladu s budováním národní identity a zajišťováním bezpečnosti ruského národa na eurasiiském kontinentu (Youtube 2013).

²⁰ Z výčtu Duginova politického angažmá v Rusku lze zmínit například založení politické strany s názvem Eurasiiská strana, či organizace Eurasiiský svaz mládeže, která údajně vznikla v reakci na Oranžovou revoluci. Organizace má přitom několik poboček po celém světě. Na Ukrajině byla činnost této organizace zakázána. Její zastánci se svými názory silně vymezují především vůči USA (Barbashin – Thoburn 2014).

²¹ Vyloučení Dugina z prestižní funkce vedoucího katedry sociologie mezinárodních vztahů při Moskevské státní univerzitě bylo důsledkem reakce jeho názorových odpůrců na radikální vyjádření týkající se Ukrajiny (Meyer–Ant 2017).

charakteru zahraniční politiky Ruska vůči NATO a naopak. Takový výzkum však vyžaduje užší zaměření. Zaměření na politickou, ale i vojenskou strategii. Dnes Národní bezpečnostní strategie Ruské federace explicitně hovoří, mimo jiné o expanzivní strategii NATO. Přibližování vojenské infrastruktury Aliance a hromadění vojenského potenciálu na okraji ruských hranic je již otevřeně deklarováno jako přímá hrozba pro ruskou národní bezpečnost. Nicméně infrastruktura NATO se již na některých částech ruských hranic nachází. Lotyšsko a Estonsko jsou členy NATO již od roku 2004, ačkoli jejich přijetí se přímo nestalo součástí nového pojetí hrozby pro ruskou národní bezpečnost. Naopak Gruzie a Ukrajina ve svých námluvách s Aliancí nedošly příliš daleko a jejich členství dnes, v důsledku ruských vojenských intervencí, rozhodně není otázkou blízké budoucnosti. Je proto na místě klást si otázku, jaké jsou příčiny ruské percepce hrozby ve vztahu k působení NATO v eurasijském regionu?

Ruská federace je státní útvar, který vzešel z rozpadu Sovětského svazu jako zbývající vnitrozemská a sibiřská část eurasijské pevniny. Z bipolárního soupeření dvou globálních supervelmocí vyšlo Rusko mocensky jako poražený národ, jenž pozbyl svůj velmocenský status. Gorbačovův plán na ekonomickou nápravu Sovětského svazu neuspěl a impérium se následně teritoriálně rozdrojilo. Ruský národ však stále zůstal nejrozlehlejším národem světa, co do geografického vymezení. Ruská federace své hranice sdílí se čtrnácti státy a je nesmírně bohatá na přírodní zdroje a strategické suroviny. Rusko však na druhou stranu také provází bouřlivá historie. V minulém století země prošla mnoha politickými otřesy a zvraty. Tři revoluce, dvě světové války a více než čtyři dekády trvající studenoválečné soupeření formovaly ruské vnitropolitické a bezpečnostní klima, což činí Ruskou federaci vysoce citlivou k otázce bezpečnosti ve spojení s teritoriálním politickým vývojem.

Zahraniční politika se před nástupem Vladimira Putina k moci nacházela v období nejasného směřování. Sovětská zahraniční politika v podobě ozbrojené diplomacie selhala, stejně jako samotný komunistický režim a její principy se

vytratily s nástupem Borise Jelcina do nově ustanovené funkce prezidenta. V Jelcinově zahraniční politice se nečitelně střídaly západní trendy s antizápadními, a střídavé postoje vůči angažmá Ruska v postsovětském prostoru (McNabb 2016: 7). V ruské společnosti toto přechodné období vyvolávalo otázky ohledně ztotožnění národa s jasnou vizí – otázky ohledně národní ideje. Pokud existuje národní idea, existuje národ, a pokud existuje národ, existují i národní zájmy. Následně musí zákonitě vznikat i hrozby, ohrožující tyto národní zájmy, což je v případě Putina povolna centralizovaného státního režimu ještě umocněno. V Rusku je proto otázka bezpečnosti vysoce ovlivněna vlastními národními zájmy.

3.3.1 NATO jako zdroj vnější hrozby za vlády Putina

Pro identifikaci defenzivního jednání v zahraniční politice Ruska, je nutné zaměřit se na **percepce hrozby**. Tuto oblast nám v politicko-bezpečnostní rovině pomůže objasnit již koncepce ruské národní bezpečnosti. Ta se od nástupu Putina do výkonu funkce hlavy státu jmenovitě neodvolávala na žádné vnější hrozby, ve smyslu nepřitele schopného ohrozit územní integritu státu. Klíčovou oblast v první fázi představovaly hrozby vnitřní, především hrozba terorismu, spojená s oblastí Severního Kavkazu. Nicméně spolu s angažmá NATO v Jugoslávii a následně v kosovské krizi již existovaly v ruských politických kruzích obavy o možném potenciálu vnějšího nepřitele (McNabb 2016: 64). Z této skutečnosti také plyne důraz Ruské federace na roli OSN v mezinárodních vztazích.

Z hlediska identifikace **vnější hrozby** pro bezpečnost a obranu územní integrity Ruska, je, vzhledem k vojenské povaze, konceptuálně blíží jiný strategicky klíčový dokument – Vojenská doktrína Ruské federace. Vývoj tohoto dokumentu od roku 2000 vypovídá o jeho postupné precizaci a specifikaci ve vztahu k Alianci a rovněž o obsahovém nárůstu co do výčtu hrozeb. Ty nejsou

explicitně přiřknuty konkrétnímu zdroji, nicméně jejich původce lze poměrně snadno identifikovat ve formě strategických kroků Západu, respektive USA. V doktríně z roku 2000 se nehovoří o nebezpečí v souvislosti s NATO, nýbrž o kumulaci skupiny vojsk, či sil, které by vedly k narušení stávající rovnováhy sil, v těsné blízkosti státní hranice Ruské federace a na hranicích jejích spojenců nebo na moři, přiléhající k těmto územím. To se však mění již zněním doktríny z roku 2010 a zůstává stejné i v aktuálním posledním znění, schváleném v roce 2014, kdy je jako jedna z hlavních vnějších hrozeb zmiňována snaha o přiblížení **vojenské infrastruktury** členských zemí NATO k hranicím Ruské federace. V poslední, platné vojenské doktríně jsou za nebezpečné považovány již také vlastní mocenské kapacity NATO. Nově se v dokumentu od roku 2010 objevuje i hrozba v podobě snah o vytváření a zavádění systémů **strategické protiraketové obrany**. Jako podstatná změna nejnovějšího znění vojenské doktríny, jež byla schválena v prosinci roku 2014, tedy po anexi Krymu, se ukazují také dva nové typy vojenských hrozeb v podobě „*establishmentu režimů ve státech přiléhajících k Ruské federaci, včetně následku svržení legitimních orgánů veřejné správy, jejichž politika ohrožuje zájmy Ruské federace*“ a také „*podvratné činnosti zvláštních služeb a organizace zahraničních států a jejich koalice proti Ruské federaci*“.²² Je evidentní, že Ruská federace svými formulacemi vystupuje ve vojensko-politické strategii defenzivně a reaguje na sílící potenciál Aliance jak z geografického, tak materiálního hlediska. Rovněž se Rusko nově zabývá otázkou zavádění systému protiraketové obrany, respektive projektu USA, který měl být realizován na území Polska a České republiky. Inovace v chápání vnější vojenské hrozby přináší dva výše zmíněné body, které reagují na **změnu politického režimu** v zemích blízkého zahraničí, tvořící sféru životně důležitých zájmů pro Rusko a na **podvratné činnosti** namířené proti Ruské federaci. Podle studie Poliny Sinovets a Bettiny Renz (2015: 2 – 3) při NATO Defense College,

²² Srovnej jednotlivé vojenské doktríny a jejich vnější hrozby: Russia's Military Doctrine – 2000 (Arms Control Association 2000); Military Doctrine of the Russian Federation – 2010 (The School of Russian and Asian Studies 2010); Military Doctrine of the Russian Federation – 2014 (Embassy of the Russian Federation to the Kingdom of Thailand 2017).

text nové vojenské doktríny přesně charakterizuje přístup, který se odráží v současné strategii uplatňované Ruskem vůči Ukrajině. Zásadně se tím mění celkový pohled Ruské federace na otázku kolektivní bezpečnosti. Rusko již nemá ambice pokračovat ve strategické bezpečnostní spolupráci s **NATO**, jelikož Aliance již totiž není vnímána jako instrument k posilování kolektivní bezpečnosti a je chápána jako **rovnocenný partner** v rámci společného dialogu.

3.3.2 Alianční strategie Ruska v kontextu hrozby NATO

Od počátku vyhocení vztahů a „povýšení“ Aliance z nebezpečí na hrozbu však není patrná žádná koherentní alianční strategie, která by měla odrážet snahu o vyvažování této hrozby. Vyskytují se otázky, zda by současná proměna nemohla představovat příklon k východním zemím v rámci alianční politiky. Pokud by však Ruská federace usilovala o vyvažování NATO, musela by se taková strategie vypořádat se skutečností, že v případě NATO se jedná o **nejsilnější vojenský blok** na světě, který především disponuje vojenskými kapacitami USA. Je také nutné zdůraznit, že NATO je organizací kolektivní obrany, která se váže na článek č. 5 zakládajícího dokumentu Aliance – Washingtonské smlouvy, a zavazuje členské státy ke vzájemné obraně v případě napadení (Ministerstvo zahraničních věcí České republiky 2017a). Ačkoliv Ruská federace spolupracuje se státy v oblasti bezpečnosti, nedisponuje smluvním závazkem ostatních spojenců ke kolektivní obraně tak, jako tomu je u západních států v případě NATO.

Ve své vojenské doktríně Rusko klade důraz na **mezinárodní bezpečnostní kooperaci** skrze organizace, jako je Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (**CSTO**), Společenství nezávislých států (**CIS**), Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (**OSCE**) a Šanghajská organizace pro spolupráci (**SCO**). V nové vojenské doktríně je však také kladen důraz na expanzi základny partnerů v oblasti mezinárodní bezpečnosti, sdružených na bázi

společných zájmů. Jmenovitě se Ruská federace bude zasazovat o rozšiřování interakcí, především se státy **BRICS** (Embassy of the Russian Federation to the Kingdom of Thailand 2017). Tyto cíle se však nijak zásadně neliší od podoby spolupráce, která byla formulována v dřívější vojenské doktríně, s tím rozdílem, že do této formy spolupráce v oblasti kolektivní bezpečnosti (bod 19 písmeno e) byl zahrnut i rozvoj vztahů s NATO (The School of Russian and Asian Studies 2010).

Alianční strategie se tedy zásadně nelišila ani v době před eskalací napětí mezi oběma stranami, a nedá se proto konstatovat, že by současnou definicí hrozby NATO došlo v alianční strategii Ruské federace k zásadnímu obratu, který by měl za cíl kolektivně vyvažovat vojenské schopnosti NATO, či USA.

3.3.3 Rusko a státy blízkého zahraničí

Pro Ruskou federaci byly vztahy se státy v postsovětském prostoru od počátku své existence prioritou. Podle McNabba (2016: 61) se vztahy Ruské federace vůči státům blízkého zahraničí v postsovětské éře odlišují podle geografické proximity k ruskému jádrovému území – heartlandu. Státy, které tvoří **vnitřní kruh** kolem Ruska, se vyznačují **nejpříznivějšími vzájemnými vztahy**, ale také **vysokou závislostí** na Rusku, ať už ekonomickou, nebo politickou a rovněž přítomností početné ruské menšiny na svých územích. Mezi tyto státy patří **Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán** a specificky **Arménie**. Druhou skupinou států, v tzv. **vnějším kruhu**, tvoří státy, s nimiž má Rusko **vztahy vesměs špatné**. Ať už pro podporu separatistických tendencí v těchto zemích, či anexi některých jejích částí. Do těchto zemí patří **Ukrajina, Gruzie, Ázerbájdžán, Uzbekistán** a **Moldavsko**. Třetí skupinou jsou **pobaltské státy**, které jsou na Rusku nejméně závislé pro své začlenění do západních organizací, nicméně existuje zde potenciál pro spolupráci, stejně jako pro střet zájmů vzhledem k jejich začlenění do západních institucí a přítomností

početných ruských menšin. O vyčlenění pobaltských států z ruské sféry vlivu hovoří i odmítnutí vstupu do Společenství nezávislých států, které je jakýmsi institucionálním vyjádřením úsilí o zreformování Sovětského svazu, prostřednictvím volného sdružení bývalých členů (Nalbandov 2016: 199). Ve smyslu hranic však Rusko vnímá geografickou blízkost západních politických institucí typu NATO a EU a postsovětských států přiléhajících ke své západní hranici – státům východní Evropy, s neklidem. Tyto státy si pro svou polohu vysloužily speciální pozornost Ruska. Ruští političtí lídři jsou vysoce citliví k vývoji tamních politických institucí. Směřování a rozhodování státníků těchto zemí bývá ruským vedením pečlivě přezkoumáváno a **rozchod** v politických preferencích **mezi Ruskem a státy východní Evropy** je chápán jako **zásah do ruského *raison d'être*** neboli existenční podstaty (Nalbandov 2016: 197 – 198).²³ Tuto skutečnost nejlépe vystihuje projev Vladimira Putina, který se tak nepřímo vyjádřil o vztahu Ruska k blízkému zahraničí, když v souvislosti s upořádáním protiústavního referenda o připojení Krymu k Ruské federaci ve Valdajském diskuzním klubu pronesl „...*medvěd se nebude obtěžovat žádat o svolení. Zde ho považujeme za pána Tajgy a vím jistě, že nemá v úmyslu přesunout se do jiných klimatických zón...*“ (Kremlin 2014a).

O limitech ruské strategie při ochraně národních zájmů, respektive o tom, kam je ochotna Ruská federace zajít ve své zahraniční politice vůči sousedním státům, nejlépe vypovídají případy použití ruské vojenské síly k narušení územní integrity sousedů. Takovými zásahy jsou intervence Ruska do Gruzie a stejně tak nedávná anexe Krymu a v obou těchto případech rovněž došlo k nejhoršímu rozkolu v institucionálních vztazích se Severoatlantickou aliancí. Je proto evidentní, že strategie obou aktérů jsou provázány s oblastmi východní a

²³ Z tohoto důvodu je možné vysvětlit, proč byla Ruská federace ochotna tolerovat přítomnost NATO na základnách v Uzbekistánu a Kyrgyzstánu v rámci operací NATO v Afghánistánu a Iráku, neboť středoasijské státy jsou od západních zemí geograficky odloučené a nehrozí zde taková míra politického vlivu, který by kolidoval s ruskými vitálními politickými zájmy.

jihovýchodní Evropy. Oba tyto případy mi poslouží k analýze chápání a obhajoby ruského zahraničněpolitického přístupu při ohrožení svých národních zájmů.

3.3.3.1 Ruská vojenská intervence v Gruzii a na Ukrajině

V případě ruského napadení Gruzie v roce 2008 je nutné poznamenat, že situace vyústila ze zamrzlého konfliktu, který zde mezi Gruzii a separatistickými regiony nastal již po rozpadu Sovětského svazu. Zásadně se zde ale také podepsal samotný politický vývoj, respektive následky tzv. *Růžové revoluce* z roku 2003. Jejím výsledkem bylo odstoupení dosavadního proruského prezidenta Eduarda Ševardnadzeho a pozdější vítězství hlavního opozičního vůdce Michaila Saakašviliho v prezidentských volbách. Saakašvili, vedoucí postava Růžové revoluce, byl ve své zahraniční politice proamericky orientovaný a Gruzie za jeho působení vážně koketovala s myšlenkou členství v EU a NATO. Konflikt vypukl v létě roku 2008, kdy 7. srpna Jižní Osetie odpověděla ostřelováním na Saakašviliho politický ústupek v podobě vyhlášení jednostranného příměří. Ve snaze o obnovu ústavního pořádku gruzínské jednotky zahájily vojenskou ofenzivu, na kterou vojensky odpovědělo Rusko se zdůvodněním „vynucení míru na Gruzii“. Téměř paralelně se do ozbrojeného střetu s Gruzii zapojila i Abcházie, která využila situace a obsadila Gruzinci dříve kontrolovanou Kodorskou soutěsku. Již dva dny po zahájení ruské operace gruzínské jednotky utrpěly těžké ztráty a stáhly se z Jižní Osetie. Saakašvili podepsal mírovou dohodu s Medveděvem 12. srpna, čímž došlo k formálnímu ukončení bojů mezi poraženou Gruzii a vítězným Ruskem, Abcházií a Jižní Osetií (Nalbandov 2016: 253 – 254). Rusko výsledek nedlouho na to unilaterálně institucionalizovalo na mezinárodní úrovni tím, že Abcházii a Jižní Osetii uznalo jako nové nezávislé státy.

Důvodů, jež přiměly Rusko vyhodnotit vývoj v Gruzii jako bezpečnostní riziko pro své národní zájmy a narušit územní integritu Gruzie vojenskou

intervencí, je několik. V první řadě, jak deklaroval tehdejší ruský prezident Dmitrij Medveděv, šlo jak o ochranu napadených ruských mírových sil působících v regionu, ale také, a to především, o ochranu ruských občanů. *„Civilisté, ženy, děti a staří lidé, dnes umírají v Jižní Osetii, a většina z nich jsou občané Ruské federace [...] V souladu s Ústavou a federálními zákony, jako prezidentu Ruské federace, je mou povinností chránit životy a důstojnost ruských občanů, ať jsou kdekoliv“* (Kremlin 2008). V podstatě ale ruská intervence poukazuje na mnohem pragmatičtější důvod. Tím bylo rostoucí **prozápadni směřování Gruzie** s prezidentem Saakašvilim v čele. Separatistické tendence regionů Abcházie a Jižní Osetie byly v Gruzii přítomny již po svém vyhlášení nezávislosti a rovněž byly po celou dobu podporovány Ruskem. Nicméně jejich autonomie se stala seriózním problémem až v souvislosti s obratem zahraniční politiky Gruzie. Diplomatické vztahy Ruska a Gruzie komplikovala nejen Saakašviliova prozápadní rétorika, ale také vzájemné vztahy s Putinem, které nebyly přátelské. Saakašvili Putina dehonestoval pojmenováním Liliputin, a ani ruský prezident nechoval ke svému protějšku úctu (Nalbandov 2016: 257). Ačkoli se Saakašvili s Medveděvem po určitou dobu pokoušeli o vyjednání kompromisu mezi Gruzii a separatistickými regiony, nedošlo k dohodě a naopak se ukázalo, že z ruské strany v podstatě není zájem o politické urovnání. Skutečný stav odhalilo dubnové přizvání Gruzie a Ukrajiny do NATO na Bukurešťském summitu, v jehož reakci Medveděv zvýšil diplomatický nátlak na Alianci a Gruzii, když prohlásil: *„Vstup Tbilisi do Aliance by mohl vést ke krveprolití v separatistických regionech Gruzie“*. Později Putin také připustil, že plány na intervenci do Gruzie byly armádou vypracovány již koncem roku 2006 (Meyers 2016: 310; Shchedrov 2008). Ruský přístup proto více podtrhuje neochota přistoupit na změny v gruzínských politických kruzích a neochota vést společný dialog s její prozápadní vládou, spíše než snaha o řešení otázky proruských separatistických regionů vzájemným politickým kompromisem. V tomto případě se jeví přítomnost ruských menšin v regionech Abcházie a Jižní

Osetie jako strategická záminka pro udržení gruzínského prozápadního režimu „v šachu“, jelikož nevyřešené územní spory tvoří vážnou překážku v procesu přijetí do západních institucí.

Nelze také vyloučit **otázku** ruských národních zájmů v oblasti **energetické bezpečnosti**. Rusko – gruzínský konflikt poukázal na citlivost energetické politiky v regionu. Ačkoli Západem podporované ropovody Baku-Tbilisi Supsa a Baku-Tbilisi Ceyhan a plynovod Baku-Tbilisi Erzerum, snižující energetickou závislost na Rusku, nebyly nikterak existenčně ohroženy, samotná nestabilita v Gruzii zapříčinila snížení dodávek těmito trasami. Rovněž projekt plánované výstavby plynovodu Nabucco, jenž měl dále snížit energetickou závislost na Rusku, se pozastavil ve prospěch konkurenčního plynovodu South Stream, dodávajícího plyn z Ruska (Pannier 2008; Shchedrov 2008). Z dlouhodobých cílů je určitým strategickým vítězstvím Ruské federace při snaze o zajištění politického vlivu v regionu, stejně jako udržení pozice klíčového dodavatele energií pro Evropu. Je však otázkou, nakolik vstupovaly tyto kalkuly do ruských zahraničněpolitických preferencí.

Koncem února roku 2014 byly poslány neoznačené ruské jednotky na poloostrov Krym, aby postupným, propracovaným způsobem obsadily místní strategické cíle. Nedlouho poté Vladimir Putin podpořil krymské občany v uspořádání **referenda o připojení Krymu k Ruské federaci**. To se konalo 16. března za protiústavních podmínek. Na základě předvídatelného výsledku referenda Putin 18. března v Kremlu oficiálně zdůvodnil anexi Krymu před Federálním shromážděním (Meyers 2016 409 – 411).

Řetězec událostí, které spustily krizi na Ukrajině, jsou bezpochyby důsledkem střetu zájmů Ruska se Západem. Krize, kterou vyvolalo odmítnutí ukrajinského prezidenta Janukoviče přistoupit k podpisu asociační dohody s Evropskou Unií, jež vyústilo v jeho svržení a následnou ruskou anexi Krymu a destabilizaci Ukrajiny skrze ozbrojený konflikt na východě země, byla, soudě

podle prohlášení ruských politických lídrů, evidentně podporována intervencí Západu. V oficiálním prohlášení v reakci na ukrajinský státní převrat Putin odpověděl: „*Jak jsem již řekl, myslím, že to byla dobře připravená akce. Samozřejmě tam byly bojové oddíly. Jsou tam stále, a všichni jsme viděli, jak efektivně pracovali. Jejich západní instruktoři se tvrdě snažili samozřejmě*“ (Kremlin 2014). Ruský ministr zahraničních věcí Sergej Lavrov také uvedl, že Ukrajina „*padla za oběť arogantní politiky západu*“ s obviněním, že USA a EU podpořily únorový převrat, který svrhl prezidenta Janukoviče (Radio Free Europe 2014). Následnou anexi Krymu Putin otevřeně zdůvodnil obavami z pohlcení Ukrajiny euroatlantickým společenstvím. „*Naše rozhodnutí ohledně Krymu bylo částečně v důsledku ... úvah, že pokud nic neuděláme, pak v určitém okamžiku, vedeno stejnými zásadami, vtáhne NATO Ukrajinu a řekne: To s vámi nemá nic společného*“ a dodal, že „*lodě NATO by skončili ve městě ruské námořnické slávy, Sevastopolu*“ (Reuters 2014). Bez ohledu na záměry NATO, tento fakt představoval z hlediska geopolitiky vážnou výzvu pro Rusko, neboť **černomořská flotila** kotvící v Sevastopolu je jedinou **strategickou základnou** v Černém moři, která také zajišťuje přístup do Středozemního moře, Jižního Atlantiku a Indického oceánu. Zábor Krymu je navíc pro Rusko klíčový i z hlediska energetické bezpečnosti, jelikož umožňuje plnou kontrolu Ruska nad distribucí energetických sítí, či využití práv kontinentálního šelfu (Nalbandov 2016: 229).

Vlivný ruský geopolitik Alexandr Dugin vysvětloval příčiny ukrajinské krize tvrzením, že Spojené státy v první řadě usilují o odtržení celé Ukrajiny, včetně Krymu, a tím o „*vykolejení procesů eurasijské integrace*“ a zablokování nároků Ruska o získání vedoucí pozice v multipolárním světě, ve své snaze o udržení planetární hegemonie (Dugin 2014). Tato geopolitická teorie, kde se střetává pevninská moc Ruska s mořskou nadvládou USA, je v ruských politických kruzích vlivnou ideologií a do značné míry ji odpovídají Putinovy antizápadní teze a vzdorovité postoje vůči současné globální dominanci USA.

Zachování status quo na Ukrajině je jednou ze základních linek politické strategie Ruska vůči státům blízkého zahraničí. V tomto ohledu je prvotním cílem snaha o **zachování** geopoliticky ustáleného **uskupení Rusku nakloněných politických režimů** a udržení nárazníkové zóny mezi Evropou a západní hranicí Ruské federace. Dalším podstatným faktorem takového jednání je pak udržení plné kontroly nad ruskými **energetickými produktovody**, vedoucí do spotřebitelských zemí skrze tyto státy. Ze statistik vyplývá, že Rusko je distributorem číslo jedna do západní Evropy. V roce 2014 bylo Rusko hlavním dodavatelem primárních energií do Evropské unie (viz tab. 2). Pro Moskvu má ruský monopol na distribuce energie do západní Evropy, respektive členských států NATO, zásadní význam. **Energetická závislost na Rusku** je totiž pro Moskvu potenciální prostředek k ovlivňování domácí či zahraniční politiky těchto zemí (Orbánová 2008:18). Ukrajina v této energetické strategii sehrává zvláštní úlohu, jelikož velké množství ruského plynu putuje právě potrubním systémem vedoucím přes ukrajinské území. Hlavní trasy představují dva plynovody – Bratrstvo a Soyuz (viz obrázek 1). V minulosti proudilo Ukrajinou do Evropy přes plynovody až 80% zemního plynu. Výstavbou plynovodu Nord Stream (jejímž katalyzátorem se staly dvě rusko-ukrajinské plynové krize z let 2006 a 2009) se podíl snížil na 50 – 60%. V roce 2014 proudilo přes ukrajinské území 16% celoevropské spotřeby zemního plynu. Přesto se jedná stále o významnou tranzitní zemi. Moskva si je této skutečnosti vědoma a již byla nucena vyvíjet v roce 2006 a 2009 na Ukrajinu svůj politický nátlak, kdy jí omezila dodávky plynu, čímž ohrozila na dodávkách rovněž řadu evropských zemí (Orbánová 2008: 18).

Tab. 2. Podíl dodavatelů celkového dovozu primárních energií do EU v letech 2004 - 2014, vyjádřený v procentech (Eurostat 2016).

	Solid fuels										
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Russia	18.0	23.7	24.9	24.7	26.1	30.0	26.9	26.2	25.7	29.0	29.0
Colombia	12.0	11.7	11.3	12.7	12.3	17.4	19.9	23.5	24.2	22.0	21.2
United States	7.2	7.6	7.8	9.1	14.0	13.5	16.8	17.8	22.9	21.8	20.5
South Africa	25.2	25.0	23.1	20.1	16.5	15.8	9.6	7.7	6.3	6.7	9.9
Australia	14.5	13.1	12.0	13.0	11.7	7.5	10.5	8.7	7.2	7.4	6.2
Indonesia	6.6	7.2	9.3	7.8	7.3	7.0	5.5	5.0	4.5	3.1	3.4
Canada	2.4	3.2	2.8	3.0	2.6	1.4	2.0	2.2	1.6	1.8	2.5
Ukraine	2.3	2.2	1.6	1.8	2.3	1.7	1.9	2.3	1.6	1.5	1.5
Norway	0.6	0.5	0.3	0.5	0.6	0.8	0.8	0.6	0.3	0.6	0.7
Others	11.3	5.9	7.0	7.3	6.7	5.0	6.1	6.1	5.8	6.1	5.1
	Crude oil										
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Russia	32.5	32.9	33.8	33.7	31.8	33.6	34.7	34.8	33.7	33.7	30.4
Norway	18.7	16.8	15.4	15.0	15.0	15.1	13.7	12.5	11.2	11.8	13.1
Nigeria	2.6	3.2	3.6	2.7	4.0	4.5	4.1	6.1	8.2	8.1	9.1
Saudi Arabia	11.3	10.5	9.0	7.2	6.8	5.7	5.9	8.0	8.8	8.7	8.9
Kazakhstan	3.3	4.4	4.6	4.6	4.8	5.3	5.5	5.7	5.1	5.7	6.4
Iraq	2.2	2.1	2.9	3.4	3.3	3.8	3.2	3.6	4.1	3.6	4.6
Azerbaijan	0.9	1.3	2.2	3.0	3.2	4.0	4.4	4.9	3.9	4.8	4.4
Algeria	3.3	3.5	2.5	1.9	2.5	1.6	1.2	2.6	2.9	3.9	4.2
Angola	0.6	1.2	0.7	2.0	2.6	2.7	1.6	2.1	2.0	2.9	3.3
Others	24.5	24.0	25.2	26.6	26.0	23.8	25.6	19.8	20.1	16.7	15.5
	Natural gas										
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Russia	43.6	40.7	39.3	38.7	37.6	33.1	32.1	34.9	34.9	41.2	37.5
Norway	24.3	23.8	25.9	28.1	28.4	29.4	27.5	27.3	31.2	30.0	31.6
Algeria	17.9	17.6	16.3	15.3	14.7	14.3	14.0	13.2	13.6	12.8	12.3
Qatar	1.4	1.5	1.8	2.2	2.3	5.5	9.7	11.8	8.5	6.6	6.9
Libya	0.4	1.6	2.5	3.0	2.9	2.9	2.7	0.7	1.9	1.7	2.1
Nigeria	3.6	3.4	4.3	4.6	4.0	2.4	4.1	4.4	3.6	1.8	1.5
Trinidad and Tobago	0.0	0.2	1.2	0.8	1.7	2.3	1.5	1.1	0.9	0.7	0.9
Peru	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.8	0.5	0.4
Turkey	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Others	8.7	11.0	8.8	7.3	8.2	9.9	8.2	6.3	4.5	4.5	6.5

Source: Eurostat (online data codes: nrg_122a, nrg_123a and nrg_124a)

Obrázek 1. Hlavní tranzitní plynovody pro přepravu zemního plynu proudícího přes Ukrajinu

Význam **politické kontroly** nad Ukrajinou dokazuje i vzdorování Ruska a jeho neoblomnost, **navzdory rozsáhlým mezinárodním sankcím**. Ty byly proti ruskému režimu zavedeny již krátce po anexi Krymu a mají zásadní dopad na národní ekonomiku. V zásadě tyto sankce spočívají v omezení přístupu na finanční trh a služby pro ruské státní bankovní a energetické podniky, embarga na dovoz vyspělých technologií na průzkum, těžbu ropy do Ruska a zbrojní embargo, spolu se zákazem dovozu zboží dvojího využití.²⁴ Ekonomické restriktce v důsledku vedly k poklesu HDP od roku 2014 a přispěly tak ke vstupu ruské ekonomiky do období finanční krize.²⁵ Vláda tak byla nucena sáhnout k opatřením v podobě kurzových zásahů, výdajových škrťů, rekapitalizaci bank a čerpání rezervního fondu (The World Bank 2016). Již koncem roku 2014 předseda vlády Dmitrij Medveděv přiznal, že vlivem západních sankcí ruská ekonomika přišla o desítky miliard dolarů. Rusko se sankcím rozhodlo bránit zákazem dovozu potravin ze Západu, což mělo ale v důsledku další negativní dopad na stabilitu rublu (Reuters 2014a; NATO 2016b).

Události na Ukrajině poukazují z pohledu ruských politiků, že Západ je skutečně angažován v politických zájmech Ukrajiny a Rusko pouze jedná v nutný prospěch svých národních zájmů. Důležitost států blízkého zahraničí se tak ukazuje ale nejen z pohledu čistě **teritoriálně-bezpečnostního** – z pohledu obrany vlastních hranic. Do hry také vstupují další faktory, jako je **přítomnost** početných **ruských menšin**, ale také **ekonomické zájmy**, jež zohledňují především distribuční sítě ruských energetických zdrojů. O zásadním významu těchto zájmů vypovídá i ochota čelit mezinárodním sankcím prostřednictvím stabilizačních intervencí státu do ruského hospodářství.

²⁴ Zboží dvojího využití je takové, které lze využít jak v sektoru civilním, tak vojenském. Mezi takové patří například komunikační a navigační technologie, softwary, jaderné materiály, či námořní a letecké technologie.

²⁵ Podle reportu Světové banky dosáhl meziroční pokles reálného HDP (rozuměj HDP ve „stálých cenách“, očištěných o inflaci), v roce 2015 hodnoty -3,7%. Pokles HDP pokračoval i v první polovině roku 2016, nicméně vládní intervence do ekonomiky tento propad za první pololetí snížily na 0,9% HDP meziročně (The World Bank 2016).

3.3.4 Ofenzivní schopnosti NATO

Kritické zhoršení vztahů mezi Ruskou federací a NATO vedlo k otázkám ohledně případného vojenského střetu obou aktérů za aktuálního stavu a rozložení ozbrojených sil Ruska a Severoatlantické aliance. Společnost RAND zveřejnila v roce 2016 studii, jejímž výzkumným záměrem se stal možný výsledek takového změření sil. Předpokladem studie se logicky stal, vzhledem ke stávající infrastruktuře, vojenský střet v oblasti pobaltských států. Studie ukázala, že alianční síly by nebyly schopny ubránit pobaltské státy a ruské síly by obsadily hlavní města těchto států během 60 hodin (Shlapak – Johnson 2016: 1). **Slabinou** strategické pozice a schopností **pobaltských států** je jejich samotná **obrana**, jež byla sice posílena v důsledku ukrajinské krize, nicméně stále čelí **početnímu nepoměru** s ruskou příhraniční vojenskou přítomností.

Druhým aspektem je **geografická izolace** od základen, kde se soustředí alianční síly. Ty jsou nuceny absolvovat přesun na polskou hranici Litvy, kde jsou navíc nuceny překonat kaliningradský koridor, mezi v současnosti intenzivně militarizovanou ruskou enklávou Kaliningrad a hranicemi sousedního proruského Běloruska. Od polských hranic jsou navíc metropole baltských států vzdálenější. V případě estonského Tallinu až trojnásobně (Shlapak – Johnson 2016: 3–4). Rusku rovněž poskytuje strategickou výhodu Krymský poloostrov, ze kterého je schopno zahájit obojživelné útoky v celém černomořském regionu. Hlavní alianční síly jsou soustředěny na západě Německa a jejich přesun vyžaduje překonání značné vzdálenosti (viz obrázek 2). Při vypuknutí krize na východní hranici NATO a následném přesunu ozbrojených sil by byla Aliance vystavena výraznému geografickému nepoměru. Přesun na baltskou hranici představuje vzdálenost 1700 km, na východní hranici Polska 1200 km a na pobřeží Černého moře v Rumunsku 1800 km. Naopak ruské síly by na hranice Pobaltí absolvovaly přesun nejdále do 700 km, na bělorusko-polskou hranici 920 km a na Krym kolem 1200 km (Gressel 2015: 9).

Obrázek 2. Vzdálenost klíčových vojenských základen NATO od východních hranic Aliance (Gressel 2015: 11).

Studie také odhalila, že Aliance by k odražení Ruska byla nucena posílit stálou přítomnost z několika stávajících praporů na zhruba 7 brigád – 3 obrněných a 4 lehkých. To však s předpokládanou podporou leteckých a námořních sil, odpovídajícím dělostřelectvem, protivzdušnou obranou a logistických schopností. S takovými schopnostmi by byly stálé alianční síly schopny udržet síly Ruské federace po dobu dostatečnou k přesunu hlavních aliančních sil do Pobaltí (Shlapak – Johnson 2016: 8).

S ohledem na ofenzivní schopnosti sil NATO, přítomných na evropském území, se ukazuje, že tyto **nepředstavují vážnou hrozbu** vůči územní integritě Ruské federace, čehož si ruští vojenští důstojníci, stejně jako politické špičky, jsou s největší pravděpodobností dobře vědomy, a to i navzdory vyostřené rétorice směrem k postupnému navyšování obranyschopnosti Pobaltí.

3.4 Ofenzivní záměry

Cílem třetí oblasti výzkumné části je identifikace případných ofenzivních záměrů Ruské federace. Pokud se máme zabývat ofenzivními záměry v intencích realismu, musíme zaměřit pozornost na mocenské snahy, respektive dosažení regionální hegemonie. Abychom se však drželi původních příčin, ze kterých vychází tento výzkum, je nutné si v první řadě vymezit správně pojem imperialismus, pojem velmoc a jejich prolnutí s Ruskem, neboť tyto pojmy úzce souvisí se západní polemikou o současné ruské zahraniční politice.

Koncept velmoci lze chápat v širokém pojetí. Mearsheimer (2001: 5) se ve své teorii věnuje velmocím, neboť tvrdí, že tyto mají největší vliv na to, co se děje v mezinárodní politice. Velmi zjednodušeně by se velmoc dala charakterizovat jako aktér, který disponuje schopnostmi ovlivnit jednání jiného aktéra v mezinárodním systému. Na velmoc lze však nahlížet z více perspektiv. Jako potvrzení statusu velmoci lze například uvést postavení v rámci mezinárodního společenství (Salminen 2015: 206). Potvrzení velmocenského postavení lze ale také zhodnotit na základě vlastních zdrojů moci. O toto tvrzení se opírají i ofenzivní realisté, kteří chápou velmoci především na základě jejich relativních vojenských schopností, kde velmoc musí pro svého vyzyvatele představovat vážnou vojenskou hrozbu, byť nemusí nutně být v postavení dominantního aktéra (Mearsheimer 2001: 5).

Pojmy velmoc a imperialismus jsou spolu navzájem úzce spojeny. Jestliže imperialismus chápeme v Morgenthauově nejobecnějším pojetí, jako snahu o svržení status quo, pak ji můžeme snadno dávat do souvislosti s velmocí a velmocenskými cíli.²⁶ Postavení velmoci v podstatě závisí na nerovném postavení – závislosti, respektive schopnosti ovlivnit jednání druhého státu. Oba termíny jsou proto v případě Ruské federace relevantní. Rusko je tradičně

²⁶ Imperialismus lze však chápat více způsobů. Rovněž bychom mohli jednoduše definovat jako politické kroky určitého národa za účelem teritoriální expanze, vnucení své kultury a jazyka jinému státu, nebo jiným způsobem získání kontroly nad lidmi z jiného státu (McNabb 2016: 18). Jde o způsob politické a kulturní nadvlády, jež utváří systém nerovnosti a závislosti periferie nad centrem.

chápano jako historická součást moderního pojetí fenoménu velmoc. Stalo se samotným vznikajícím článkem tohoto fenoménu skrze své členství v evropském koncertu velmocí, jenž byl výsledkem Vídeňského kongresu z let 1814 – 1815. Po 2. světové válce pak Rusko představovalo globální supervelmoc – jeden ze dvou mocenských pólů bipolárního světa. Historie Ruska je také úzce spjata s praktikováním imperialistické politiky. Imperiální a expanzivní politika ruských vládců započala pozvolna již v 15. století za éry Moskevské Rusi (McNabb 2016: 23–24). V ruském prostředí tento vzorec přetrval v různých podobách politicko-ideologického establishmentu dodnes. Otázkou nicméně je, do jaké míry Ruská federace sleduje imperialistickou politiku. Zda jde o kontrolu nad vymezenou sférou vlivu, jež se opírá o historické souvislosti, přesněji řečeno, zda Rusko ve své zahraniční politice usiluje o zachování status quo v postsovětském prostoru, či zda se zájmy Ruské federace soustředí na upevňování velmocenského postavení v oblasti celého eurasijského prostoru?

3.4.1 Rusko jako velmoc v novém tisíciletí

Významnou pozici Ruska v mezinárodním systému podtrhuje několik zásadních skutečností. Především jde o dědictví největšího mocenského rozmachu Ruska v dějinách, v podobě vstupu Sovětského svazu mezi vítězné mocnosti po porážce Hitlerova Německa. Tento triumf vynesl Ruské federaci po rozpadu SSSR odstrašující potenciál v podobě **vlastnictví jaderných zbraní a stálé místo v Radě bezpečnosti OSN** (Kanet 2007: 15). Ruská federace je dnes druhým nejmocnějším státem světa v počtu akceschopných jaderných zbraní a v současnosti vlastní již největší počet jaderných hlavic na světě. V současnosti procházejí ruské jaderné síly také zásadní inovací a technologickým vývojem.²⁷

²⁷ Ruská federace k roku 2016 disponovala celkovým počtem 7290 jaderných hlavic, naproti tomu USA 7000 hlavicemi. Do konce roku navíc byla modernizována polovina ruských mezikontinentálních střel. Současně je také vyvíjena nová silážní, těžká termonukleární střela na tekuté palivo, tzv. RS-28 Sarmat. Vývoj střely byl oznámen v roce 2011. Tato má být údajně dokončena do roku 2018 a má být navržena tak, aby byla schopna proniknout do amerického protiraketového systému. Spekuluje, že by střela

Ruská federace je po rozpadu také vlastníkem **druhé nejsilnější armády světa**, ačkoli tento stav může být, vzhledem k současným trendům ve zbrojení, pouze dočasný.²⁸ Výdaje Ruské federace do zbrojení v roce 2015 klesly v důsledku poklesu cen ropy a propadu hodnoty rublu, nicméně i tak zůstaly čtvrté nejvyšší za Spojenými státy, Čínou a Saúdskou Arábií. Od roku 1990 však činí výdaje na obranu v případě Ruské federace a Saúdské Arábie nejvyšší úroveň z hlediska podílu HDP (Freeman–Wezeman–Wezeman 2016: 3). Ruské ozbrojené síly prochází od roku 2000 také intenzivními reformami. Putin byl osobním kritikem „papírově“ početné armády, která však neměla dostatečné bojové a expediční schopnosti. Došlo ke snižování stavů v armádě a navýšení aktivních záloh na bázi kontraktu. Válka v Gruzii se pak stala novým impulsem pro reformy a reorganizaci ozbrojených sil, v důsledku projevené bojové nepřipravenosti, včetně technologických nedostatků, a rostoucích obav z konfrontace s technologicky vyspělými silami NATO. Reformy se dotkly celkové struktury armády a její organizace (McNabb 2016: 98; 100).

Dalším zdrojem ruské moci a politického vlivu v mezinárodním prostředí jsou **přírodní zdroje**, zejména ropa a zemní plyn. Rusko bylo v roce 2015 s 10,25 miliony barely denně největším producentem ropy na světě a v roce 2013 druhým největším vývozcem na světě. Jeho prokázané ropné rezervy jsou v současnosti osmé největší globálně. Co se týká zemního plynu, jsou data Rusku nakloněna ještě příznivěji, což představuje, vzhledem k rostoucímu potenciálu této komodity, optimistický výhled. Rusko je v současnosti se svými 47,8 biliony kubických metrů zemního plynu pokládáno za zemi s největšími předpokládanými zásobami a v roce 2014 bylo jeho největším vývozcem (CIA The World Factbook 2017). Do značné míry tomuto aktivu přispívá napojení

mohla být schopna operovat přes tzv. Frakční orbitální bombardovací systém (FOBS), tedy schopnost střely vstoupit na oběžnou dráhu a postupovat jižním směrem, respektive přes Jižní pól do Severní Ameriky, tedy proti směru amerického systému včasného varování Severoamerického velitelství protivzdušné obrany (NORAD) (Kile – Kristensen 2016: 1; 3–4; GlobalSecurity 2017).

²⁸ Podle studie nadnárodní společnosti Credit Suisse byla v roce 2015 ruská armáda stále druhou nejsilnější na světě, ačkoli je již těsně následována vojensky stále více rostoucí Čínou (Credit Suisse Research Institute 2015: 41).

distribučních sítí na politicky stabilní a energeticky závislé tržní země, stejně jako monopol státem vlastněných společností (např. **Gazprom**), na využívání těchto distribučních sítí a rovněž vlastní obchodní aktivity těchto společností na regionálním energetickém trhu (McNabb 2016: 125–126). Tato aktiva činí Ruskou federaci ve své podstatě politicky vlivnou i v západních zemích, jež jsou nuceny v důsledku energetické závislosti modifikovat politický dialog s Ruskem.

Rusko se také intenzivně snaží posílit svou přítomnost v geograficky odlehlých a politicky sporných oblastech. Tuto skutečnost dokazují i formální aspirace Ruské federace vůči strategickým a geopoliticky dynamickým regionům jako je Arktida (bod 76 koncepce zahraniční politiky), či (v bodě 78) asijsko-pacifická oblast (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 2016). V současnosti ze strany Ruska v Arktidě dochází k posilování vojenské přítomnosti, která přímo souvisí s cílem strategického odstrašení NATO a USA po eskalaci vztahů v důsledku ukrajinské krize. Rusko deklaruje svou **přítomnost v Arktidě** jako národní zájem, jenž souvisí především s energetickou a dopravní politikou (Klimenko 2016: 1; 3). Jedním z důvodů ruské militarizace Arktidy jsou rostoucí tamní aktivity NATO v posledních letech a Rusko tak jedná, jak se uvádí v národní bezpečnostní strategii, ve snaze o převzetí vedení v rozvoji arktických zdrojů na pozadí celosvětové rivality o zdroje, trhy a dopravní tepny (Klimenko 2016: 16). Ruská **militarizace Arktidy** se však odehrává již delší dobu a je **spojena s modernizací**, která byla spuštěna již v roce **2008**. Modernizace se týká ruských útočných ponorek SSBN, nesoucí nukleární balistické střely a severomořské flotily, respektive ruských strategických jaderných a podpůrných sil, které nejsou namířeny do regionálních aktivit, ale jsou výsledkem širších cílů Ruské federace (Klimenko 2016: 34).

3.4.2 Ruská zahraniční politika v praxi – případ Sýrie

Položíme-li si fundamentální otázku: „Proč Ruská federace intervenovala do Sýrie?“, objevuje se před námi skutečnost, že tento politický krok má zásadní význam jak z hlediska dosavadních principů mezinárodní politiky, tak z pohledu ruské zahraniční politiky samotné. Ačkoli v době Sovětského svazu existovaly politické vazby Ruska se Sýrií, postrádá Asadův režim pro Ruskou federaci zásadní politický význam, pokud nebereme v úvahu „strategický“ význam ruské zásobovací základny v syrském přístavu Tartús.

Americký geopolitik George Friedman nastínil situaci v Sýrii a možné motivy, které poskytují vysvětlení pro ruskou intervenci v době, kdy čelila mezinárodnímu politickému tlaku ze strany Západu v důsledku konfliktu na Ukrajině a ekonomické krizi, kterou tento nátlak způsobil. Motiv je jednoduchý. Rusko chtělo ukázat, a to nejen mezinárodnímu publiku, ale i domácímu, že disponuje dostatečnými mocenskými prostředky pro vedení vojenské intervence, navzdory mezinárodnímu tlaku a zatížené „neoficiální“ vojenskou podporou separatistického hnutí na východě Ukrajiny. Důvodem pro takový krok byl podle Friedmana i fakt, že intervence pro Rusko nepředstavovala ani existenční rizika, vzhledem k samotným obavám USA z případného svržení Asadova režimu, neboť USA se potýkaly s nekonzistentním a nekoordinovaným politickým odporem vůči režimu Bašára al-Asada. Syrská opoziční koalice proto ztrácela politickou i vojenskou kontrolu na úkor syrského režimu a radikálního hnutí Islámský stát. Rusko tak mohlo bez širšího odporu ukázat **schopnosti jednat unilaterálně** a efektivně zasahovat do politického vývoje v mezinárodním prostředí. Rusku jednoduše nešlo o budoucnost režimu Bašára al-Asada, nýbrž o budoucnost Ruska jako světové velmoci (Friedman 2016).

Tyto myšlenky v zásadě korespondují se samotnými politickými cíli Ruské federace, uvedenými v poslední podobě zahraničněpolitické koncepce zveřejněné ke konci roku 2016. Zde se ukazuje, že současný svět se nachází ve

fázi přechodu k multipolárnímu světovému systému. S rostoucí nestabilitou je zároveň kladen důraz na vojenskou sílu, včetně dalších politických a ekonomických nástrojů. Rusko se (v bodě 21) hlásí k asertivní zahraniční politice v souladu se svými národními zájmy a plně v souladu s mezinárodním právem a rovněž (bod 25) v souladu s respektem k mezinárodnímu právu je také kladen velký **důraz na kolektivní vedení** ze strany „**hlavních**“ států, ve vztahu ke geografickým a civilizačním hodnotám (bod 25). Opírá se přitom zejména o státy **BRICS**. Co se týká NATO (bod 70), je Rusko ochotno rozvíjet vztahy v závislosti na vůli Aliance vést rovnocenné partnerství a respektovat zájmy Ruské federace (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 2016).

Skutečností je, že Putin už Ruskou federaci jako vůdčí evropskou velmoc vnímá. Ostatně po svém nástupu k moci již několikrát zdůraznil význam Ruské federace jako velmoci a hlavní evropské mocnosti.²⁹ Ve svých formálních cílech se rovněž otevřeně hlásí k asertivní zahraniční politice a multipolárnímu světovému řádu, byť v souladu s mezinárodními normami, což svědčí o snaze Ruska vést nezávislou velmocenskou politiku v rovném postavení vůči jakémukoliv státu, včetně USA. Při sledování svých národních zájmů je Ruská federace evidentně ochotna překročit i hranice svého dominantního vlivu, což dokazuje případ intervence v Sýrii. Roger Kanet (2007: 15) zmínil podstatnou skutečnost o velmocenské politice Vladimira Putina, a totiž fakt, že taková doktrína dobře zapadá do koncentrace moci v rukou prezidenta. Putinova moc doma slouží k podpoře jeho autority na mezinárodní scéně, a mezinárodní uznání Ruska jako velmoci naopak podporuje Putinovu moc doma.

²⁹ V projevu před Federálním shromážděním v roce 2005 Putin řekl: „Především Rusko bylo, je a bude, samozřejmě, hlavní evropskou mocností“ (Kremlin 2005).

4 RUSKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA V KONTEXTU REALISTICKÝCH TEORETICKÝCH PŘÍSTUPŮ

4.1 Klasický realismus

Ačkoli budí současná roztržka ve vztazích NATO-Rusko dojem rapidního vývoje v důsledku nedávných událostí, spojených především s ukrajinskou krizí, její příčiny leží v dlouhodobějším vývoji a řada z nich se v podstatě shoduje s tezemi klasického realismu.

Současné vyhocení vzájemných vztahů lze vidět především jako důsledek střetu zájmů mezi liberálně orientovanými západními státy a Ruskou federací. Západní státy, usilující o expanzi vlastních hodnot a principů, se postupně stávaly terčem ruské opozice, která se následně odrazila ve vojenských intervencích Ruska do Gruzie a na Ukrajinu a vedla k eskalaci napětí mezi NATO a Ruskou federací. Ačkoli se Rusko formálně hájilo národními zájmy na bázi etnické identity v podobě ochrany ruských menšin, šlo evidentně o širší souhrn geopolitických a ekonomicko-bezpečnostních zájmů. Především šlo o vytvoření podmínek, jež by zamezily začlenění postsovětských států do monolitického bloku západních států, ať již v podobě NATO, nebo EU. Zároveň se tím otevřela otázka ruské energetické bezpečnosti, tedy snaze o udržení monopolu a stability nad distribučními energetickými sítěmi. V případě anexe Krymu se jednalo především o strategický význam samotného poloostrova a otázku budoucnosti černomořské flotily.

Tím se zároveň ukazuje i další charakteristický znak klasického realismu, který vysvětluje současný stav věcí a zároveň poukazuje na diametrální odlišnosti v ruském a západním chápání mezinárodního prostředí. Ruská zahraniční politika se řídí principy reálpolitiky a nedbá morálních zásad. Rusko by za dané situace jistě anektovalo Krym znovu, neboť zde sleduje národní zájmy, které mají v rozhodování Putina a jeho politických stoupenců výsadní

postavení. Putinova zahraniční politika tak staví přímo na premisách klasického realismu. Západ, který je na hodnotách liberalismu, není schopen tyto principy pochopit a akceptovat Ruské chování, což je jednou z příčin zostření dialogu, institucionální spolupráce a vojenské diplomacie mezi oběma aktéry.

Principu klasického realismu také odpovídá charakter Putinova Ruska s centralizovanou státní mocí. Ústřední role a dominantní postavení státu je patrné již od nástupu Putina k moci. Zjevným příkladem je i ona neformální dohoda s oligarchy z roku 2000, která „očistila“ Rusko od vlivu nestátních subjektů a postavila je do nerovné pozice s institucemi státu. Ruský politický režim se také výrazně reorganizoval ve prospěch siloviků, kteří jsou silně propojeni se státními institucemi.

Klasický realismus je schopen svými základními tezemi uchopit politiku velmocí, což v zásadě naprosto odpovídá i potřebám analýzy ruské zahraniční politiky při zkoumání proměny vztahu NATO-Rusko. Otázkou však je, do jaké míry lze ruskou zahraniční politiku ztotožnit pouze s lidskou přirozeností na úkor strukturálních proměnných. Role Vladimira Putina je v zahraniční politice zásadní, nicméně nelze přiřknout principy této strategie jen tvrzení, že mocenské neboli národní zájmy, vychází čistě jen z předpokladů o špatných záměrech ostatních států. V rámci mezinárodní spolupráce vznikla řada dohod, které zavazují signatáře ke vzájemné spolupráci. Rusko se ve své koncepci zahraniční politiky odkazuje na řadu takových dohod, stejně jako ostatních forem spolupráce. Příkladem (bod 76, 77) je i Antarktický smluvní systém, k němuž Ruská federace váže své zájmy v oblasti Antarktidy, či Arktická rada a Barentsova euro-arktická rada, coby regionální fóra pro spolupráci v oblasti Arktidy, která Rusko podporuje (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 2016).

Dalším rysem klasického realismu při identifikaci současné proměny je bezesporu vůdčí role Vladimira Putina v diplomatickém vystupování Kremlu. Jde

o symbolický význam Putinových osobních diplomatických styků s nejvyššími státníky a skrze vybrané oblasti zájmu. Příkladem je i Putinova snaha o vřelé vztahy s americkým prezidentem Georgem Bushem po roce 2001, zahrnující úsilí o spolupráci v otázce terorismu a celkovou kultivaci americko-ruských vztahů.

Putinova zahraniční politika ve své aktuální podobě klade důraz na nezávislost a asertivitu. Vyzdvihuje strategické zájmy, apeluje na rovnocenné partnerství a zdůrazňuje bilaterální vztahy. Formální podoba ruské zahraniční politiky signalizuje pragmatický, racionálně motivovaný postoj k mezinárodní spolupráci, spočívající ve společných a strategických zájmech. Odklon od konstruktivních vztahů s NATO se jeví nejen jako důsledek vyhrocených postojů obou stran v důsledku ukrajinské krize, ale i jako snahy o budování velmocenské pozice v současném přechodu k multipolárnímu mezinárodnímu systému. I zde jsou patrné myšlenkové vzorce klasického realismu, kde rezonuje především otázka lidské přirozenosti, princip svépomoci, koncept mocenského zájmu či otázka morálních aspirací národa.

S klasickými realisty se však nelze zcela ztotožnit v jedné z těchto tezí – v otázce lidské přirozenosti. Přihlédneme-li k politickým rozhodnutím Vladimira Putina jako k jediné determinantě v politickém směřování Ruska, nelze pochopit příčiny současných nepřátelských vztahů vůči NATO, zejména pak totožný negativní postoj vůči NATO ve velké části ruské veřejnosti a především pak podporu Putinovy protizápadní zahraniční politiky. Příčiny současné změny zahraniční politiky Ruska se opírají o širší spektrum preferencí a zájmů, které však nevycházejí pouze z institucionálního ztělesnění státu a státních zájmů, ale i z dalších vlivných faktorů, jenž vychází z vývoje ruské civilizace.

4.2 Teorie rovnováhy hrozeb

Pro teorii rovnováhy hrozeb v zásadě hovoří skutečnost, že Ruská federace ve svých strategických dokumentech přistupuje k Alianci jako k hrozbě. Impulsy takového vnímání se zdají být reálně podloženy, neboť Rusko by se v případě hypotetického začlenění Ukrajiny a Gruzie do NATO dostalo na své západní hranici do obklíčení státy rivalem, s rapidně převyšujícími vojenskými a technologickými schopnostmi. Waltův argument o geografické proximity, jež se promítá do chování států, se shoduje s řadou prohlášení na adresu již zmiňovaného procesu militarizace a demonstrací vojenských kapacit v Pobaltí, nazývaného „řinčení zbraní“. V tomto ohledu lze skutečně teoreticky uchopit současnou změnu politického dialogu obou aktérů. Ostatně tuto tezi potvrzuje i rostoucí ohrazování vůči expanzivním tendencím NATO ve strategických dokumentech, jako je strategie národní bezpečnosti, či vojenská doktrína, kde se explicitně hovoří o přibližování vojenské infrastruktury k hranicím NATO.

Defenzivní přístup Ruska ve vztahu k Alianci odráží do jisté míry i další proměnná Waltovy teorie, a sice ofenzivní záměry. Ruské obavy ze strategických záměrů NATO nepřímo umocnily také tzv. barevné revoluce, jejichž iniciaci Putin do velké míry přisuzoval zemím Západu a které chápal jako narušení stability a politických preferencí v oblasti tradičního národního zájmu. K rostoucímu napětí pak napomohl i plánovaný projekt Spojených států na vybudování systému protiraketové obrany v Evropě. Všechny tyto události jsou buď přímo, či nepřímo zmiňovány v následujících zněních, výše zmiňovaných ruských národních strategických dokumentů a o jejich dopadu není pochyb.

Na pozadí těchto skutečností skutečně docházelo k postupné změně ruského přístupu vůči NATO. Tyto hrozby se reálně odráží v ruské vojenské strategii a zahraniční politice. Rusko proto klade důraz na spolupráci s aktéry, které sdružují společné zájmy a za tyto pokládají především státy BRICS, ŠOS, či CSTO. Tento fakt by se dal prakticky vyložit jako snaha o vyvažování hrozby

v podobě dominantního bloku západních států. Nicméně přestože strategie národní bezpečnosti pokládá NATO za hrozbu, samotná vojenská doktrína i koncepce zahraniční politiky deklarují zájem Ruska budovat vztahy na bázi rovnocenného partnerství. Z formálních pramenů ruské zahraniční a bezpečnostní strategie je proto patrný poněkud nekoherentní postup vůči této „hrozbě“ a není možné ani identifikovat konzistentní alianční strategii, která by byla výsledkem současného zhoršení vztahů, mimo již zavedené platformy spolupráce. Na strategickou spolupráci s cílem vyvážit moc USA však již dříve poukazoval sám Walt (2006: 75) a poznamenal, že různé formy společné bezpečnostní spolupráce mezi Ruskem a Čínou vyústily v roce 2001 ve vznik Čínsko-ruské smlouvy o přátelství, která byla v podstatě aktem přátelství proti Americe.

Navíc se prostřednictvím výzkumu ukázalo, že z vojenského hlediska sdílení hranic s aliančními státy nepředstavovalo pro Rusko skutečnou hrozbu a v podstatě zásadní otázka v podobě ofenzivních schopností Aliance nebyla členskými státy do ruské anexe Krymu nikterak zásadně řešena, a to i přes eskalaci vztahů po válce v Gruzii. Přesto však, od nástupu Vladimira Putina do čela Ruska, protizápadní postoj politického vedení konzistentně nabíral na intenzitě a paralelně s tím se rostoucí protizápadně profilovaná ruská zahraniční politika setkávala s podporou veřejnosti. Tuto otázku Waltova teorie, dle mého názoru, nedokáže dostatečně pevně uchopit a poskytnout solidní vysvětlení.

Teorie vyvažování hrozby lze v tomto případě považovat za nedostatečnou. V ruské zahraniční politice bezpochyby dochází k vyvažování hrozby v podobě NATO, nicméně Rusko tak činí nejen z důvodných obav o přiblížování Aliance k ruským hranicím a do ruské sféry vlivu, ale zkrátka proto, že Aliance stojí současnému Rusku a jeho národním zájmům v cestě již i na globální úrovni.

4.3 Ofenzivní realismus

Mearsheimerův přístup má k uchopení současné proměny vztahů NATO – Rusko zdánlivě velmi blízko. Konečný cíl každé velmocenské politiky je dosažení hegemonie v systému (Mearsheimer 2001: 21). Současné kroky Ruska skutečně poukazují na velmocenské ambice, a to nejen regionální, ale globální, a to skutečně a doslova. Co se týče cíle v podobě dosažení regionální hegemonie, je zřejmé, že Putin již vnímá Rusko jako hlavní evropskou velmoc. O tom již byla řeč v předchozí kapitole. Nicméně s rostoucí mocí Číny a dalších nastupujících mocností roste tlak na dominantní pozici USA a Rusko nuceno ucházet se o výsadní pozici mezi novými hráči na mezinárodní scéně, kteří se hlásí o svůj mocenský podíl. Vše hovoří pro tento fakt.

Ruská federace již formálně hovoří o vzniku multipolárního mezinárodního systému a otevřeně se hlásí k asertivní, nezávislé zahraniční politice. To potvrzují i aktivity v Sýrii, ale i na Ukrajině. Rusko demonstruje svou moc i navzdory bolestivým ekonomickým sankcím. I přes tyto nákladné kroky Rusko pokračuje v masivních investicích do zbrojení a do vývoje zbrojních systémů, které mají globální dosah, což dokazuje například modernizace flotily jaderných ponorek s balistickými střelami v Arktidě, či probíhající vývoj těžké termonukleární střely RS-28 Sarmat. Tyto aktivity přitom probíhají delší čas a nelze je vkládat do souvislosti s ukrajinskou krizí a současnou změnou postoje vůči NATO. To, že Rusko směřuje své cíle na globální úroveň, dokazuje také skutečnost, že vláda v současnosti „přehodnocuje“ uzavření bývalých sovětských vojenských základen v Lurdech na Kubě a Cam Ranh Bay ve Vietnamu. Náměstek ministra obrany Nikolaj Pankov tyto kroky zdůvodnil globální situací, která není „statická“ a vede Rusko ke změnám přístupu v mezinárodních záležitostech a bezpečnosti (Reuters 2016b). Je to současná proměna mezinárodního systému, která stojí za asertivitou ruské zahraniční politiky, což lze chápat v podstatě tak, že nyní poskytuje mezinárodní prostředí vhodné podmínky k prosazování ambiciózních národních zájmů. V současných debatách neorealistů se také

objevují názory, že Spojené státy by se v rámci své globální hegemonie měly zaměřit na zámořské vyvažování „*offshore balancing*“. Podle Stephena Walta (Ikenberry – Walt – Lydon 2007: 14) zámořského vyvažování připouští limity americké moci a v praxi by to znamenalo konec globálnímu intervencionismu USA a udržování regionální rovnováhy moci v klíčových oblastech ve svůj prospěch, skrze spřátelené mocnosti.

Slovy ofenzivních realistů by tento stav přeměny v multipolární systém s ústupem vlivu USA představoval globální změnu rovnováhy sil, a tím i snížení rizika a nákladů pro maximalizaci relativních mocenských zisků. Dá se tedy tvrdit, že současná změna ruské zahraniční politiky vychází ze strukturálních změn mezinárodního prostředí a že je v souladu s tezí Mearsheimera o, zpravidla, agresivních záměrech velmocí, které budou v konečném důsledku usilovat o dosažení vlastní hegemonie.

Během Jelcinovy vlády se Ruská federace zmítala ve vnitřních problémech a v samotné zahraniční politice balancovala na hraně prozápadních i protizápadních postojů, nicméně s nástupem Vladimira Putina se tato politika podstatně změnila. Je asertivnější a ekonomicky nákladná. V politické i socioekonomické rovině přivádí Rusko do mezinárodní izolace. Navíc není dobře čitelné, zda se jedná čistě jen o velmocenské ambice. Je zde patrný i výrazně protizápadní, respektive protiamerický postoj. V posledních letech dostává tato politika ve vztahu k NATO příznačný název „nová studená válka“. Průzkumy však naznačují, že pro takovou politiku se na domácí půdě nachází většinová občanská podpora. Zdá se, že současná zahraniční politika, která přivádí v otázku i vztahy s NATO, je odrazem jak samotných ofenzivních záměrů Ruska a zároveň defenzivního postoje spočívajícího v radikálním vymezování vůči Spojeným státům a západním hodnotám jako takovým. V tomto ohledu ofenzivní realismus ztrácí svoji schopnost vysvětlit příčiny proměny vztahu NATO-Rusko vyčerpávajícím způsobem, jelikož nereflktuje právě onen zásadní rozdíl mezi klasickým a ofenzivním realismem – význam osobnosti Vladimira

Putina. Tento fakt podtrhuje i vyjádření Vjačeslava Volodina, současného předsedy Státní dumy, který význam prezidenta Putina pro Rusko shrnul v krátké větě: „Žádný Putin – žádné Rusko“ (The Moscow Times 2014).

4.4 Neoklasický realismus

Teorii neoklasického realismu jsem pro výzkum současné proměny ruské zahraniční politiky zvolil především ve snaze prozkoumat hlubší podstatu prostředí a vnitřních stimulů, ze kterých vychází. Proto jsem se zaměřil na identifikaci významu a role Vladimira Putina ve vztahu k Ruské federaci v jejím širším pojetí, zohledňující vnitrostátní aspekty. Je evidentní, že postavení Vladimira Putina v ruském politickém systému je klíčové, a to nejen z formálního hlediska, ale i v praktické rovině. Putin schvaluje všechny dlouhodobé strategické koncepce státu a činí nejdůležitější rozhodnutí navenek. Zároveň se charakter vnitropolitického uspořádání striktně podřizuje autoritě Vladimira Putina a spočívá tak v úzkém okruhu svých nejbližších důvěrníků, jejichž vrcholné pozice v jednotlivých vládních sektorech se prolínají s Putinovými politickými preferencemi. Konsolidace státní moci, potlačující vlivné nestátní subjekty, rovněž přispívá k upevnění relativní materiální moci státu. V takovémto politickém zázemí také spočívá jedna z hlavních příčin volného pole působnosti při utváření národních zájmů a zahraničněpolitických preferencí Moskvy.

Putinovo vnímání amerických aktivit na evropském území, ale i rostoucích aktivit Aliance v blízkém zahraničí, neboli v oblasti vitálních zájmů Ruska, se proměňovalo v čase, přičemž výsledkem je výrazný odklon od liberálních hodnot a principů zahraniční politiky Západu. Takový postoj se odrážel v samotné diplomacii se západními zeměmi a měl nepochybně dopad na vývoj vzájemných vztahů. To lze demonstrovat na osobní snaze Putina o kultivaci vzájemných vztahů s americkým prezidentem Bushem, krátce po svém nástupu do úřadu

prezidenta a spolupráci, jíž Moskva Spojeným státům nabídla při protiteroristickém boji v rámci solidarity.

Putin se opírá o vnitropolitickou loajalitu vládních institucí a občanskou sounáležitost. Ale co generuje takovéto většinové ztotožnění společnosti s Putinem formulovanými ruskými národními zájmy? I na tuto otázku poskytla odpověď analytických nástrojů neoklasické teorie. Především se jedná o propracovaný konglomerát ideologických, konzervativně náboženských a historických proudů, jejichž cílem je poskytnout ruskému člověku obraz o svébytnosti a výjimečnosti ruské civilizace. Ruský národ je doslova chápán jako unikát. O takový obraz, intenzivně promítaný i do mezinárodního prostředí, je pak mnohem jednodušší opírat ruské intervence s etnickým podtextem. Ruští ideologové, jako Alexandr Dugin, kteří s Putinovou podporou modifikují eurasijánské myšlenky do radikálně protizápadního tónu, spolu s čelními představiteli ortodoxní pravoslavné církve, velebí Putinovu protizápadní politiku a přirovnávají jeho vládu k „zázraku božímu“. Tím se dostáváme i k vysvětlení veřejné podpory anexe Krymu i navzdory západní nelibosti a negativním ekonomickým a politickým dopadům v podobě sankcí, které paradoxně ještě utužují antiamerikanismus a protizápadní postoje v ruské společnosti.

Zkoumání ruské strategické kultury odhalilo řadu principů, na kterých stojí ruská civilizace, respektive i současný národ a k těmto principům a hodnotám je tamní společnost vysoce citlivá. Tato, shora implementovaná, politická kultura vytváří specifický tmel společnosti, utváří soudržnost národa, na které existenčně Rusko stojí. Právě v tom do značné míry spočívá také Putinova schopnost v masovém měřítku získávat podporu veřejnosti pro svou zahraniční politiku. Putinovi se podařilo velmocenské národní zájmy, jež vycházejí skutečně ze struktury mezinárodního systému a z vědomí vlastní relativní materiální moci, coby dědictví studené války, našroubovat do robustní hodnotové základny vybudované na nosných pilířích, spočívajících v historických odkazech, imperialistické tradici a církevních, konzervativních hodnotách.

Na samotném vrcholu takto konstruované a hodnotově profilované zahraniční politiky však stojí prezident, a to nejen z institucionálního hlediska, skrze legitimně a legálně přiřknutý monopol na výkon této funkce, ale rovněž skrze své postavení v mocenské hierarchii ruského politického režimu. To je také podstatou onoho vyjádření Vjačeslava Volodina, že bez Putina není žádného Ruska. Takové spojení následně umožňuje hájit specifické národní zájmy i Putinovy preference, jejichž výklad se může zakládat již na principu samotné hodnotové rozdílnosti specifického ruského národa.

Jako příklad lze ilustrovat intervenci do Sýrie, jejíž vládnoucí Asadův režim se nevyznačuje žádným zvláštním strategickým významem. Hodnota tohoto kroku tkví spíše v jeho symbolickém významu, respektive ve schopnosti Ruské federace demonstrovat Spojeným státům, domácí veřejnosti a zbytku světa schopnost distribuovat svou relativní moc, a to unilaterálně a v geograficky odlehlých oblastech. Pak lze tedy jednoduše objasnit jak velmocenské ambice, přesahující eurasijský region, tak například i vojenské aktivity v Arktidě, které jsou v souladu se strukturálními změnami mezinárodního prostředí, přičemž lze zároveň pochopit i defenzivní charakter zahraniční politiky, který v současnosti pramení ze strategické kultury a ideologických vlivů, které slouží ke konsolidaci společnosti a zároveň ke kultivaci Putinova osobnostního kultu.

5 ZÁVĚR

Skutečné příčiny současné roztržky mezi Severoatlantickou aliancí a Ruskem mají více zdrojů a nepramení pouze z aktuální konfrontace vyvolané krizí na Ukrajině, jež se stala ústředním motivem pro označení NATO hrozbou pro národní bezpečnost Ruské federace. Tyto příčiny spočívají v dlouhodobém směřování k rostoucímu antiamerikanismu v ruském politickém establishmentu, stejně jako v tamní společnosti. Tyto postoje se stupňují s nástupem Vladimira Putina k moci a jejich původ tkví jak v osobních zkušenostech vůdčí osobnosti Vladimira Putina, tak s utvářením nové národní identity, která se po rozpadu SSSR nacházela v rozpolceném stavu. Nová národní identita je utvářena specifickým způsobem a zahrnuje v sobě širší spektrum hodnot a principů, které odhaluje ruská strategická kultura, ideologické a další významné vlivy. Další, neméně významnou příčinou současných změn je snaha Ruska o začlenění do nově vznikajícího multipolárního řádu, což lze identifikovat jak ve formální, tak praktické podobě zahraniční politiky.

Proměnu vztahu jsem zkoumal skrze realistické teorie a všechny vybrané teoretické přístupy, vykazují relevantní základ při identifikaci příčin této proměny, nicméně liší se ve vypovídající hodnotě.

Na základě dostupných zjištění mohu konstatovat, že teorie neoklasického realismu nejlépe zachycuje příčiny zhoršujících se vztahů mezi Ruskou federací a NATO. Prostřednictvím zaměření na strukturální modifikátory lze odhalit být provázaný, ale poměrně čitelný vztah mezi zahraniční politikou Vladimira Putina a vnitropolitickým a sociálním prostředím Ruské federace. Teorie se tak dostává do hloubky komplexní sítě vztahů a zájmů, jež se v ruském prostředí střetávají a promítají do priorit zahraniční politiky. Zároveň tento koncept objasňuje strukturu celého soustrojí zahraniční politiky Ruska, jehož základní pohonnou jednotkou je bezpochyby osoba Vladimira Putina. Pro tento cíl mi teorie poskytla efektivní nástroje, s jejichž pomocí bylo možné zaměřit se jednak na osobu prezidenta, tak na roli ostatních aktérů, což přispělo k následné

identifikaci a porozumění jejich vzájemného ovlivňování. Neoklasický realismus pomáhá utvořit ucelený obraz ruského vystupování na mezinárodní scéně, přičemž zohledňuje i domácí, státní i nestátní aktéry a jejich vliv. Lze tedy potvrdit, že je schopen odpovědět na širší podstatu zahraniční politiky.

Teorie ofenzivního realismu se zaměřila zejména na asertivní oblast zahraniční politiky a pomocí této teorie bylo možné sledovat především reakci Ruska na strukturální změny mezinárodního systému. Vzestup nových mocností, zejména Číny, fragmentace strategických zájmů USA spolu s úpadkem důvěry v principy americké zahraniční politiky způsobily rostoucí emancipaci Ruska na mezinárodní scéně. Ať je již motivem dosažení globální hegemonie, nebo pouze zisk silné pozice v rámci vznikajícího multipolárního systému, Rusko v důsledku klesajících rizik reaguje na tuto změnu, jak ukazuje intervence v Sýrii. To je také jedna z reálných příčin zhoršujících se vztahů s Aliancí. Nicméně teorie končí s vysvětlením systémových impulsů, které vstupují do ruské zahraniční politiky shora, a není schopna odpovědět na podstatné faktory formující tuto strategii zdola.

Klasický realismus je odpovídajícím přístupem především na základě obecných, ale stále platných principů realistického paradigmatu a je schopen identifikovat základní charakter současného Ruska i jeho zahraniční politiky, která se stále masivněji profiluje jako velmocenská. Svou podstatu zde sehrává i faktor lidské přirozenosti, který se odráží v diplomacii a postojích Vladimira Putina, který usiluje o revitalizaci Ruska a jeho návrat na výsluní mezi nejvýznamnější mocenské hráče světa. Klasický realismus je proto schopen vysvětlit, že Putin se svou diplomacií a politickými rozhodnutími snaží o změnu rovnováhy sil v mezinárodním systému. Zde však možnosti klasického realismu naráží na své limity, neboť teorie není schopna mapovat komplexní síť zájmů a hodnot, jež utvářejí ruský národ a jeho zájmy.

Teorie rovnováhy hrozeb se na základě mých zjištění ukázala jako nejvzdálenější koncept pro uchopení výzkumného problému, jelikož s jeho pomocí lze zachytit pouze obecný fakt nárůstu obav v důsledku geografického přibližování Aliance k ruským hranicím a možného narušení ruských národních zájmů. Rovněž předpoklad, že by ze strany Ruska docházelo k zásadnímu obratu v jeho alianční politice, se nepotvrdil, jelikož současná strategie apeluje na spolupráci s potenciálně klíčovými aktéry nově vznikajícího světového řádu, zejména se státy BRICS, či jen na základě sdružování společných zájmů a stávající spolupráce, kterou Ruská federace sleduje již v dlouhodobém časovém horizontu. Nelze proto vyvodit závěr, že by se taková proměna týkala současné ruské definice NATO ve svých strategických dokumentech.

Příčiny současné proměny ruského vnímání NATO jsou důsledkem více faktorů. Zejména jde o prostý fakt vyostření vzájemného dialogu v důsledku událostí na Ukrajině, především anexe Krymu, ale rovněž se zde promítá i dlouhodobý střet zájmů v podobě expanzivní politiky NATO. Barevné revoluce v zemích postsovětského prostoru taktéž přispěly k modifikaci ruského pohledu na západní státy a jejich záměry v ruské sféře vlivu. Vojenská intervence v Gruzii stejně jako anexe Krymu demonstrovaly, kam až je Moskva ochotna zajít při obraně svých zájmů.

Jsou zde ale rovněž další příčiny, jejichž doprovodným jevem je zhoršení vztahů s Aliancí. Jde především o snahy Ruska o posílení své mocenské pozice v současném mezinárodním systému, který Moskva pokládá za přechodný a ve kterém je ochotna vést asertivní zahraniční politiku. Tato strategie znovunabytí velmocenského statusu se však přímo váže na národní zájmy a národní hodnoty, spojené s jedinečností ruské civilizace. Tyto, cíleně a shora, implementované a kultivované hodnoty a zájmy naopak slouží jako prostředek konsolidace národa, přičemž existují právě na principu odmítání západních hodnot. Jsou navíc vázány na silnou vůdčí osobnost Vladimira Putina, jehož vlastní vize o ruském významu ve světě tyto příčiny jen umocňují. Neoklasický realismus nám pomohl

nejpodrobněji pochopit tyto zákonitosti a odhalit tuto spleť příčin, jež stojí za současnou podobou ruských vztahů s NATO.

6 SEZNAM LITERATURY A ZDROJŮ

Adelman, Jonathan (2016). Thinking the Unthinkable: Russia Has Re-Emerged As a Great Power. *The Huffington Post*. 19. 4. 2016 (http://www.huffingtonpost.com/jonathan-adelman/thinking-the-unthinkable-_2_b_9720304.html, 9. 3. 2017).

Baczynska, Gabriela – Heneghan, Tom (2014). Insight - How the Russian Orthodox Church answers Putin's prayers in Ukraine. *Reuters*. 6. 10. 2014 (<http://uk.reuters.com/article/uk-ukraine-crisis-church-insight-idUKKCN0HV0MF20141006>, 17. 3. 2017).

Barbashin, Anton – Thoburn Hannah (2014). Putin's Brain - Alexander Dugin and the Philosophy Behind Putin's Invasion of Crimea. *Foreign Affairs*. 31. 3. 2014 (<https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-03-31/putins-brain>, 17. 3. 2017).

Bell, Stewart (2015). Obama failing to check Russian imperialism, former CIA head says: 'Russia is an empire' looking to expand. *National Post*. 9. 10. 2015 (<http://news.nationalpost.com/news/world/obama-failing-to-check-russian-imperialism-former-cia-head-says-russia-is-an-empire-looking-to-expand>, 25. 2. 2017).

Blomfield, Adrian – Kirkup, James (2008). Stay away, Vladimir Putin tells Nato. *The Telegraph*. 5. 4. 2008 (<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1584027/Stay-away-Vladimir-Putin-tells-Nato.html>, 18. 3. 2017).

Bolton, Doug (2016). Russia names US and Nato as national security threats for the first time. *The Independent*. 4. 1. 2016 (<http://www.independent.co.uk/news/world/americas/russia-names-us-nato-as-national-security-threats-a6795181.html>, 3. 3. 2017).

Coyer, Paul (2015). (Un)Holy Alliance: Vladimir Putin, The Russian Orthodox Church And Russian Exceptionalism. *Forbes*. 21. 5. 2015

(<https://www.forbes.com/sites/paulcoyer/2015/05/21/unholy-alliance-vladimir-putin-and-the-russian-orthodox-church/#229df85f27d5>, 19. 3. 2017).

Donnelly, Jack (2000). *Realism and international relations*. (Cambridge: Cambridge University Press).

Donnelly, Jack (2005). Realism. In: Burchill, Scott, et al. (2005). *Theories of International Relations, Third Edition*. (New York: Palgrave Macmillan), s. 29–54.

Dugin, Aleksander (2014). Geopolitika Novorossii: Spasti Putina. *Eurasian Inform*. 28. 9. 2014 (<http://eurasiainform.md/geopolitika-novorossii-spasti-putina-aleksandr-dugin.html>, 23. 3. 2017).

Dugin, Alexander (2012). *The Fourth Political Theory*. (London: Arktos).

Freeman, Sam P. – Wezeman, Pieter F. – Wezeman, Siemon (2016). Trends in World Military Expenditure, 2015. *SIPRI Fact Sheet*. 04. 2016. (<http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1604.pdf>, 20. 3. 2017).

Friedman, George (2016). Why Putin Went into Syria. *Geopolitical Futures*. 15. 3. 2016 (<https://geopoliticalfutures.com/why-putin-went-into-syria/>, 21. 3. 2017).

Gentleman, Amelia (2001). Replace Nato by pan-European pact, Putin says. *The Guardian*. 19. 7. 2001 (<https://www.theguardian.com/world/2001/jul/19/eu.russia>, 7. 3. 2017).

Gressel, Gustav (2015). Russia's quiet military revolution and what it means for Europe. *European Council on Foreign Relations*. 12. 10. 2015 (http://www.ecfr.eu/page/-/Russias_Quiet_Military_Revolution.pdf, 21. 3. 2017).

Harding, Luke (2016). Nato and Russia playing dangerous game with military build-up. *The Guardian*. 27. 10. 2016 (<https://www.theguardian.com/world/2016/oct/27/military-build-up-along-russias-border-no-cause-for-alarm>, 3. 3. 2017).

Ikenberry, John G. – Walt, Stephen – Lydon, Christopher (2007). Offshore Balancing or International Institutions? The Way Forward for US Foreign Policy: A Debate at the Watson Institute for International Studies 8 May 2007. *The Brown Journal of World Affairs*, 14 (1), s. 13–23.

Kanet, Roger (Ed.). (2007). *Russia: re-emerging great power*. (New York: Palgrave Macmillan).

Keck, Zachary (2015). Russia's Massive Military Buildup Abroad: Should NATO Worry? *The National Interest*. 17. 6. 2015 (<http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/russias-massive-military-buildup-abroad-should-nato-worry-13132>, 8. 3. 2017).

Kile, Shannon N. – Kristensen, Hans M. (2016). Trends in World Nuclear Forces, 2016, *SIPRI Fact Sheet*. 06. 2016 (https://www.sipri.org/sites/default/files/FS%201606%20WNF_Embargo_Final%20A.pdf, 19. 3. 2017).

Klimenko, Ekaterina (2016). Russia's Arctic Security Policy - Still Quiet in the High North? *SIPRI Policy Paper*. 02. 2016 (<http://books.sipri.org/files/PP/SIPRIPP45.pdf>, 19. 3. 2017).

Kolman, Jiří (2005). Neorealismus. In: Pšejka, Pavel (ed.), *Přehled teorií mezinárodních vztahů* (Brno: MPU MU), Pšejka, Pavel (2005). *Přehled teorií mezinárodních vztahů* (Brno: MPU MU), s. 63–77.

La Guardia, Anton (2004). Nato is no problem in Baltics, Putin tells the West. *The Telegraph*. 3. 4. 2004 (<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/1458449/Nato-is-no-problem-in-Baltics-Putin-tells-the-West.html>, 12. 3. 2017).

Laqueur, Walter (2016). *Putin a putinismus: Rusko a perspektivy jeho soužití se Západem*. (Praha: Prostor).

Lobell, S. E., Ripsman, N. M., & Taliaferro, J. W. (2009). *Neoclassical realism, the state, and foreign policy*. (Cambridge: Cambridge University Press).

- McCain, John (2015). The Real Arctic Threat. *The Wall Street Journal*. 1. 9. 2015 (<https://www.wsj.com/articles/the-real-arctic-threat-1441149448>, 27. 2. 2017).
- McNabb, David E. (2016). *Vladimir Putin and Russia's Imperial Revival*. (London: CRC Press).
- Mearsheimer, John J. (1990). Back to the future: Instability in Europe after the Cold War. *International security* 15 (1), s. 5–56.
- Mearsheimer, John J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. (New York: Norton).
- Meyer, Henry – Ant, Onur (2017). The One Russian Linking Putin, Erdogan and Trump. *Bloomberg*. 3. 2. 2017 (<https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-02-03/who-is-alexander-dugin-the-man-linking-putin-erdogan-and-trump>, 19. 3. 2017).
- Morgenthau, H. J. (1985). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, revised by Kenneth W. Thompson*. (New York: McGraw-Hill).
- Müller, David (2005). Realismus. In: Pšejka, Pavel (ed.), *Přehled teorií mezinárodních vztahů* (Brno: MPU MU), s. 24–42.
- Myers, Steven Lee (2016). *Nový car: Vzestup a vláda Vladimira Putina*. (Praha: Argo).
- Nalbandov, R. (2016). *Not by Bread Alone: Russian Foreign Policy Under Putin*. (Nebraska: University of Nebraska Press).
- Oliker, Olga (2016). Unpacking Russia's New National Security Strategy. *Center for Strategic and International Studies*. 7. 1. 2016 (<https://www.csis.org/analysis/unpacking-russias-new-national-security-strategy>, 6. 3. 2017).
- Orbánová, Anita (2010). *Moc, energie a nový ruský imperialismus*. (Praha: Argo).

Pannier, Bruce (2008). Georgia-Russia Conflict Changes The Energy Equation. *Radio Free Europe*. 2. 9. 2008 (http://www.rferl.org/a/Georgia_Russia_Conflict_Changes_Energy_Equation/1194496.html, 15. 3. 2017).

Ratti, Luca (2013). 'Resetting' NATO–Russia Relations: A Realist Appraisal Two Decades after the USSR. *The Journal of Slavic Military Studies* 26 (2), s. 141–161.

Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W., Lobell, S. E. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. (New York: Oxford University Press).

Rose, Gideon (1998). Neoclassical realism and theories of foreign policy. *World politics* 51 (01), s. 144–172.

Salminen, Veronika (2015). *Putin: Nezkreslená zpráva o mocném muži a jeho zemi*. (Praha: Daranus).

Sanchez, Ray – Robertson, Nic – Melvin, Don (2016). Russian PM Medvedev equates relations with West to a 'new Cold War'. *CNN*. 15. 2. 2016 (<http://edition.cnn.com/2016/02/13/europe/russia-medvedev-new-cold-war/>, 26. 2. 2017).

Shevtsova, Lilia (2007). Anti-Westernism is the new national idea. *Carnegie Moscow Center*. 7. 8. 2008 (<http://carnegie.ru/2007/08/07/anti-westernism-is-new-national-idea-pub-19480>, 26. 2. 2017).

Shchedrov, Oleg (2008). Russia warns its neighbors over NATO ambitions. *Reuters*. 6. 6. 2008 (<http://www.reuters.com/article/us-russia-nato-idUSL0643117820080606>, 17. 3. 2017).

Shlapak, David A. – Johnson, Michael W. (2016). Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank: Wargaming the Defense of the Baltics. *RAND Corporation*. (<http://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt19w71fs>, 22. 3. 2017).

Sinovets, Polina – Renz, Bettina (2015). Russia's 2014 Military Doctrine and beyond: threat perceptions, capabilities and ambitions. *Research Paper No. 117*, s. 1–12.

- Solovyov, Dmitry – Kelly, Lidia (2016). Russia warns of retaliation as NATO plans more deployments in Eastern Europe. *Reuters*. 4. 5. 2016 (<http://www.reuters.com/article/us-russia-nato-divisions-idUSKCN0XV0TU>, 1. 3. 2017).
- Stott, Michael (2012). Pussy Riot got what they deserved: Putin. *Reuters*. 25. 10. 2012, (<http://www.reuters.com/article/us-russia-putin-idUSBRE8901IV20121025>, 16. 3. 2017).
- Taliaferro, Jeffrey W. (2006). Security seeking under anarchy: Defensive realism revisited. *International Security* 25 (3), s. 128–161. 34p.
- Toft, Peter (2005). John J. Mearsheimer: an offensive realist between geopolitics and power. *Journal of International Relations and Development* 8 (4), s. 381–408.
- Van Herpen, Marcel (2013). *Putinism: the slow rise of a radical right regime in Russia*. (New York: Springer).
- Vinokurov, Andrei - Atasuntsev, Alexander (2016). How Vladimir Putin is reshaping the Kremlin's political elite. *Russia Beyond the Headlines*. 10. 11. 2016 (http://rbth.com/politics_and_society/2016/11/10/how-vladimir-putin-is-reshaping-the-kremlins-political-elite_646663, 17. 3. 2017).
- Walker, Shaun (2014). Ukraine and Crimea: what is Putin thinking? *The Guardian*. 23. 3. 2014 (<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/23/ukraine-crimea-what-putin-thinking-russia>, 15. 3. 2017).
- Wallander, Celeste A. (2000). Wary of the West: Russian Security Policy at the Millennium. *Arms Control Today*. 1. 3. 2000 (https://www.armscontrol.org/act/2000_03/cwmmr00, 8. 3. 2017).
- Walt, M. Stephen (2006). *Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy*. (New York: W. W. Norton & Company).

Walt, S. M. (1985). Alliance formation and the balance of world power. *International security* 9 (4), s. 3–43.

Walt, Stephen M. (1987). *The Origins of Alliances* (Ithaca. NY: Cornell University).

WALTZ, Kenneth Neal (1979). *Theory of International Politics*. (London: Addison-Wesley Publishing Company).

Wines, Michael (2001). Russia Closing 2 Major Posts For Snooping, One in Cuba. *The New York Times*. 18. 10. 2001 (<http://www.nytimes.com/2001/10/18/world/russia-closing-2-major-posts-for-snooping-one-in-cuba.html>, 11. 3. 2017).

Zakaria, Fareed (1999). *From wealth to power: The unusual origins of America's world role*. (Princeton, N.J.: Princeton University Press).

Zakaria, Fareed (2014). The rise of Putinism. *The Washington Post*. 31. 6. 2014 (https://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-the-rise-of-putinism/2014/07/31/2c9711d6-18e7-11e4-9e3b-7f2f110c6265_story.html?utm_term=.abc4a1c1e85a, 26. 2. 2017).

6.1 Internetové zdroje

Arms Control Association (2000). *Russia's Military Doctrine*. 1. 5. 2000 (https://www.armscontrol.org/act/2000_05/dc3ma00, 20. 3. 2017).

BBC (2007). *Russia in defence warning to US*. 26. 4. 2007 (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6594379.stm>, 15. 3. 2017).

BBC (2017). *Putin names ally Sergei Naryshkin as new foreign spy chief*. 22. 9. 2016 (<http://www.bbc.com/news/world-europe-37442330>, 23. 3. 2017).

CIA The World Factbook (2017). *Russia*. 12. 1. 2017 (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>, 15. 3. 2017).

Credit Suisse Research Institute (2015). *The End of Globalization or a more Multipolar World?* (<http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=EE7A6A5D-D9D5-6204-E9E6BB426B47D054>, 25. 3. 2017).

Embassy of the Russian Federation to the Kingdom of Thailand (2017). *Military Doctrine of the Russian Federation - Unofficial Translation*. (<http://thailand.mid.ru/en/military-doctrine-of-the-russian-federation>, 15. 3. 2017).

Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (2015). *The Military Doctrine of the Russian Federation* (<http://rusemb.org.uk/press/2029>, 15. 3. 2017).

Energy Information Administration (2014). *16% of natural gas consumed in Europe flows through Ukraine* 14. 3. 2014 (<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=15411>, 23. 3. 2017).

Eurostat (2016). *Energy production and imports*. 23. 1. 2017 (http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports#Imports, 25. 3. 2017).

GlobalSecurity.org (2017). *Sarmatian ICBM & FOBS Reintroduction*. (<http://www.globalsecurity.org/wmd/world/russia/ss-30-fobs.htm>, 21. 3. 2017).

Kremlin (2005). *Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation*. (<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>, 12. 3. 2017).

Kremlin (2008). *Statement on the Situation in South Ossetia*. 8. 8. 2008 (<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/statements/1042/print>, 17. 3. 2017).

Kremlin (2014). *Vladimir Putin answered journalists' questions on the situation in Ukraine*. 4. 3. 2014 (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/20366>, 16. 3. 2017).

Kremlin (2014a). *Meeting of the Valdai International Discussion Club*. 24. 10. 2014 (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/46860>, 20. 3. 2017).

Kremlin (2015). *Strategie národní bezpečnosti Ruské federace – Стратегия национальной безопасности Российской Федерации*. (<http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/l8iXkR8XLAtxeiIX7JK3XXy6Y0AsHD5v.pdf>, 12. 3. 2017).

Levada (2016a). *INSTITUTIONAL TRUST*. 10. 11. 2016 (<http://www.levada.ru/en/2016/11/10/institutional-trust-2/>, 19. 3. 2017).

Levada (2016b). *STABILIZATION VS. DEMOCRACY*. 5. 4. 2016 (<http://www.levada.ru/en/2016/11/10/institutional-trust-2/>, 19. 3. 2017).

Levada Center (2016). *STALIN*. 10. 06. 2016 (<http://www.levada.ru/en/2016/06/10/stalin-2/>, 19. 3. 2017).

Levada Center (2017). *THE FALL OF THE SOVIET UNION*. 9. 1. 2017 (<http://www.levada.ru/en/2017/01/09/the-fall-of-the-soviet-union/>, 19. 3. 2017).

Ministerstvo zahraničních věcí České republiky (2017). *Kontrola konvenčního zbrojení*. (http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/bezpecnostni_politika/cr_a_odzbrojeni/konvencni_zbrane/kontrola_konvencniho_zbrojeni.html, 20. 3. 2017).

Ministerstvo zahraničních věcí České republiky (2017a). *O Severoatlantické alianci*. (http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/bezpecnostni_politika/nato/o_severoatlanticke_alianci.html, 18. 3. 2017).

NATO (2014). *Statement of Foreign Ministers on the Readiness Action Plan* (http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_115551.htm, 1. 3. 2017).

NATO (2016). *Relations with Russia* (http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50090.htm, 1. 3. 2016).

NATO (2016a). *NATO-Russia relations: the facts* (http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_111767.htm#cl201, 1. 3. 2017).

NATO (2016b). *Sanctions after Crimea: Have they worked?* (<http://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/EN/index.htm>, 20. 3. 2017).

Radio Free Europe (2014). *Russia's Lavrov Criticizes West At UN*. 27. 9. 2014 (<http://www.rferl.org/a/ukraine-russia-lavrov-un/26609344.html>, 17. 3. 2017).

Reuters (2014). *Putin says annexation of Crimea partly a response to NATO enlargement*. 17. 4. 2014 (<http://www.reuters.com/article/us-russia-putin-nato-idUSBREA3G0KC20140417>, 19. 3. 2017).

Reuters (2014a). *Rouble fall, sanctions hurt Russia's economy: Medvedev*. 10. 12. 2014 (<http://www.reuters.com/article/us-russia-medvedev-sanctions-idUSKBN0JO0SR20141210>, 11. 3. 2017).

Reuters (2016). *Putin says Russia will respond to NATO expansion: RIA*. 21. 11. 2016 (<http://www.reuters.com/article/us-russia-putin-nato-idUSKBN13G0ZN?il=0>, 8. 3. 2017).

Reuters (2016a). *Putin's Russia - In Crimea, Russia signals military resolve with new and revamped bases*. 1. 11. 2016 (<http://www.reuters.com/investigates/special-report/russia-crimea/>, 1. 3. 2017).

Reuters (2016b). *Russia considers military bases in Vietnam and Cuba: agencies*. 7. 10. 2016. (<http://www.reuters.com/article/us-russia-military-bases-idUSKCN1270PN?il=0>, 22. 3. 2017).

The Constitution of the Russian Federation (2017). *Chapter 4. The President of the Russian Federation*. (<http://www.constitution.ru/en/10003000-05.htm>, 15. 3. 2017).

The Guardian (2008). *Russia to deploy missiles on EU border*. 5. 11. 2008 (<https://www.theguardian.com/world/2008/nov/05/russia-missiles>, 9. 3. 2017).

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (2016). *Foreign Policy Concept of the Russian Federation*. 1. 12. 2016 (http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/2542248, 17. 3. 2017).

The Moscow Times (2014). 'No Putin, No Russia,' Says Kremlin Deputy Chief of Staff. 23. 10. 2014 (<https://themoscowtimes.com/articles/no-putin-no-russia-says-kremlin-deputy-chief-of-staff-40702>, 22. 3. 2017).

The School of Russian and Asian Studies (2010). *The Military Doctrine of the Russian Federation*. 20. 02. 2010 (http://www.sras.org/military_doctrine_russian_federation_2010, 23. 3. 2017).

The Washington Post (2007). *Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy*. 12. 2. 2007 (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html>, 11. 3. 2017).

The World Bank (2016). *Russia Economic Report*. 9. 11. 2016 (<http://www.worldbank.org/en/country/russia/publication/rer>, 24. 3. 2017).

Youtube (2013). *Annex Europe - It's for Russians (Alexander Dugin)*. 20. 4. 2013 (<https://www.youtube.com/watch?v=Z0q5jJZ0nu0>, 11. 3. 2017).

7 RESUMÉ

In recent years, the relations between the North Atlantic Alliance and Russian Federation have been worsening. At the end of 2015 the Russian Federation labelled the NATO as a threat to Russian national security, for the first time in its own existence. This work deals with the causes of qualitative change of Russian foreign policy in the period of Vladimir Putin's accession to power, as one reason of present change within the NATO-Russia mutual relations. Through realistic theoretical approaches the work examines the influence of three variables that are able to explain the current change in Russian foreign policy. Simultaneously, the research tries to identify the best theory which explains the current Russian foreign policy and strategy towards NATO. The key variables, mentioned above, are namely the role of Vladimir Putin in the Russian political decisionmaking, the next one seeks to explain the perception of threat from Russia's perspective, and the last one deals with offensive intentions of the Russian Federation. Neorealistic theoretical concepts are mainly used as the instrument to investigate the change in Russian foreign policy, but theories of classical and neoclassical realism also provide an important tool to investigate that phenomena. At the end of the research it is argued that the theory of neoclassical realism is the most appropriate theoretical concept which describes the current NATO-Russia mutual relations, that holds the Russian point of view.